

**Соціально-
економічні
особливості та
проблеми
сучасного розвитку
Чернігівської
області**

**Матеріали четвертої Всеукраїнської
науково-практичної конференції
м. Ніжин, 12-13 лютого 2026 року**

Міністерство освіти і науки України
Інститут географії НАН України
Національний університет «Чернігівська політехніка»
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Чернігівське регіональне відділення асоціації міст України
Департамент екології та природних ресурсів Чернігівської ОДА
Мезинський національний природний парк
Ніжинська міська рада
Кафедра географії, туризму та спорту
Навчально-наукова лабораторія прикладних регіональних досліджень

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

МАТЕРІАЛИ
четвертої Всеукраїнської науково-практичної конференції
(12-13 лютого 2026 року)

Ніжин - 2026

УДК 911.2; 911.3. 551.583 (477.51)
С45

Рекомендовано Вченою радою
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
Протокол №9 від 26.02.2026 року

Відповідальні за випуск: Микола Барановський,
Олександр Бездухов

С45 Соціально-економічні особливості та проблеми сучасного розвитку Чернігівської області: матеріали четвертої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Ніжин, 12–13 лютого 2026 року). – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2026. – 104 с.

Збірник містить матеріали четвертої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Соціально-економічні особливості та проблеми сучасного розвитку Чернігівської області». Видання адресоване науковцям, викладачам, фахівцям регіональних органів влади та органів місцевого самоврядування, учителям, аспірантам, студентам і всім, хто цікавиться сучасними проблемами та перспективами розвитку Чернігівської області.

Матеріали подано в авторській редакції. Автори несуть повну відповідальність за зміст доповідей, а також добір, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

УДК 911.2; 911.3. 551.583 (477.51)

DOI 10.31654/4-VNPK-12-13-02-2026 © НДУ ім. М. Гоголя, 2026

Зміст

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ. ПРОБЛЕМИ СТРАТЕГУВАННЯ ТА ПЛАНУВАННЯ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ Й ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	5
Микола Барановський Сільські території як об'єкти регіональної політики: кейс Чернігівської області.....	6
Сергій Лісовський, Євгенія Маруняк Трансформація просторової справедливості в умовах війни: бачення територіальних громад України	12
Тимофій Нагорний Застосування проактивного підходу до управління безпекою дорожнього руху (кейс міста Прилуки)	16
Ірина Патока Аналіз доступності соціальних послуг в оцінці просторової справедливості: європейська практика просторового планування	22
Сергій Пугач Концепція регіонального (територіального) розвитку у науковій літературі: можливості адаптації для України	27
Микола Силенко Публічні інвестиції в Україні: інституційні обмеження та ризики поглиблення диспропорцій розвитку.....	32
Олександра Хомик Інституційні аспекти управління публічними інвестиціями на регіональному рівні (на прикладі Чернігівської області).....	38
СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ, МЕДИКО-ГЕОГРАФІЧНІ, КЛІМАТИЧНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	44
Олександр Бездухов Вплив воєнних дій на довкілля Чернігівщини.....	45
Наталія Гунько, Наталія Короткова, Ольга Дубова Старіння населення Чернігівщини та необхідність його врахування при плануванні просторового розвитку регіону й територіальних громад	51

Василь Затула Географічні закономірності розподілу та зміни режиму випадання атмосферних опадів у Чернігівській області	55
Василь Затула Гроза діяльність у Чернігівській області	58
Василь Затула, Роман Богатиренко, Роман Брагінець, Анна Буденна Сучасний стан і зміни посушливості клімату Чернігівської області.....	61
Армаїс Оганян З історії німецької громади на теренах Чернігівської області.....	65
Дмитро Пінчук, Ольга Шевченко Просторово-часовий аналіз хвиль холоду у Чернігівській області за багаторічний період	70
РЕАЛЬНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ: ВТРАТИ ТА ПРОБЛЕМИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ	75
Ярослава Ярош, Оксана Дідіченко Стратегічна адаптація реального сектору: подолання втрат та архітектура повоєнного відновлення Ніжинської міської територіальної громади.....	76
ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ...84	
Наталія Довгань Туризм як інструмент відновлення територій в умовах триваючої війни: український кейс.....	85
Вікторія Мацука Туристично-рекреаційний потенціал Чернігівської області: природні та культурні ресурси для розвитку регіонального туризму	90
Юрій Філоненко, Юлія Бондар Особливості розвитку сільського зеленого туризму на Ніжинщині.....	94
Дарина Чабан, Юрій Філоненко Особливості розвитку релігійного туризму в Чернігівському районі.....	98

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ
РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ.**

**ПРОБЛЕМИ СТРАТЕГУВАННЯ ТА ПЛАНУВАННЯ
ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ Й
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД**

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

Микола Барановський

СІЛЬСЬКІ ТЕРИТОРІЇ ЯК ОБ'ЄКТИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ: КЕЙС ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

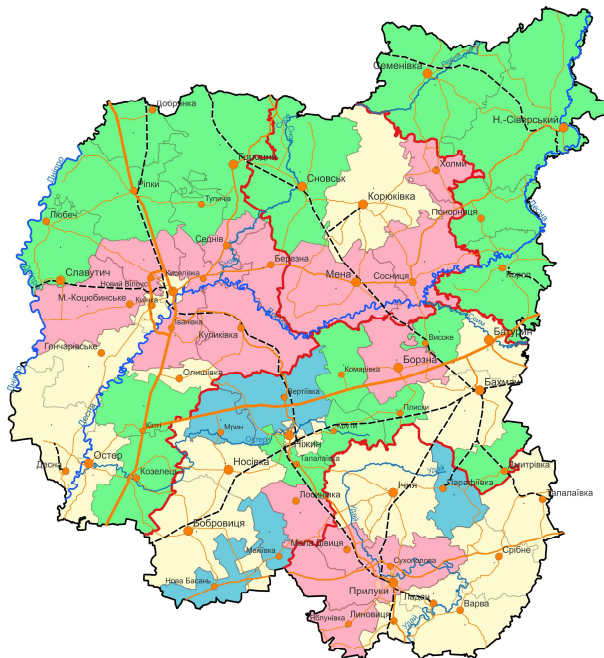
*Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна*
Brnm@ukr.net

Кабінет Міністрів України Постановою №1493 від 19 листопада 2025 року нарешті затвердив перелік функціональних типів територій та критерії їхньої ідентифікації [2]. Це стало ще одним важливим кроком на шляху до запровадження сучасних практик регіональної політики в Україні. З-поміж групи «Території з особливими умовами для розвитку» чи не першочергової уваги заслуговують сільські території. В чинній Постанові зазначається, що сільськими функціональними типами є територіальні громади, які відповідають двом критеріям із трьох: 1) щільність населення з урахуванням внутрішньо перемішених осіб удвічі нижча від середнього для країни значення; 2) темпи скорочення населення з урахуванням внутрішньо перемішених осіб від часу проведення перепису 2001 року перевищують 30 %; 3) індекс податкоспроможності за останні три роки становить менше ніж 0,9 од. У цій Постанові визначені також державні інституції на наукові установи, які мають забезпечити комісію із визначення функціональних типів територій відповідною інформацією. Основою проблемою лишається брак верифікованих даних про кількість населення у розрізі територіальних громад. Наявні інформаційні ресурси містять суперечливі дані, що ускладнює об'єктивну ідентифікацію сільських територій як підтипу територій з особливими умовами для розвитку.

Відсутність офіційно затвердженого переліку громад, які належать до функціонального типу «Сільські території», зумовлює доцільність апробації методології їхньої ідентифікації на прикладі одного із прикордонних регіонів – Чернігівської області.

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

Відомо, що Чернігівська область має найнижчу щільність населення з-поміж усіх регіонів України. Саме цей індикатор є головним для визначення сільських територій на Чернігівщині. Майже всі громади області, за винятком семи, мають щільність удвічі меншу від загальнодержавного показника. Значними є також темпи скорочення населення у територіальних громадах регіону, а також індекс податкоспроможності. Загалом у регіоні було ідентифіковано 38 територіальних громад, які належить до категорії «сільські території». Умовно їх можна розділити на три типи (рис. 1).

Умовні позначення:

Типи сільських територій

- з високими темпами скорочення населення та низькою щільністю
- з низькою щільністю та низьким індексом податкоспроможності

- з високими темпами скорочення населення, низькою щільністю та податкоспроможністю
- інші типи територій, які не належать до категорії сільських

Рис. 1. Типи сільських територій Чернігівської області

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

Перший – найменший за кількістю тип сформували громади, які відповідають критеріям щільності та темпів скорочення населення. Їхня особливість – високий індекс податкоспроможності попри низьку заселеність і високі темпи скорочення населення. Незначна кількість громад цього типу пояснюється відсутністю правдивих даних про кількість населення, що ускладнює об’єктивне визначення темпів його скорочення. Сільські території першого типу розміщуються лише в Ніжинському та Прилуцькому районах. Вони займають 9 % площі сільських територій, у них проживає 7,7 % населення (табл. 1).

Табл. 1. Пересічні значення індикаторів для сільських територій Чернігівської області

Типи сільських територій	Кількість громад, од.	Пересічні значення індикаторів		
		Щільність населення, осіб/км ²	Темпи скорочення населення, %	Індекс податкоспроможності, од.
Тип 1	5	14,3	34,8	1,26
Тип 2	15	20,2	23,0	0,63
Тип 3	18	13,9	37,1	0,66

Визначено автором за первинними даними

До другого типу увійшли громади, які мають низьку щільність і низький індекс податкоспроможності. Темпи скорочення населення у них відносно незначні. Їхня площа становить 34,8 % від площі сільських територій, а проживає в них 44 % населення. Громади з низькою щільністю та низьким індексом податкоспроможності локалізуються вздовж автомагістралі Чернігів–Н.-Сіверський і середньої частини річища Десни. Ще один осередок громад цього типу знаходиться на півдні області у Прилуцькому районі. Третій тип сільських територій формують громади, які відповідають усім критеріям ідентифікації сільських територій одночасно. Вони мають найнижчу пересічну щільність населення, найвищі темпи скорочення населення та досить низький індекс

податкоспроможності. Площа цих громад становить 56,3 % від площі сільських територій, у них проживає 48 % населення. Ці громади розміщуються переважно у північній і північно-східній частинах Чернігівської області у межах Чернігівського та Н.-Сіверського районів.

Ідентифікації сільських територій як окремого функціонального підтипу територій є важливим, проте лише першим кроком на шляху до визначення інструментів стимулювання їхнього розвитку.

Європейські країни мають значний досвід й ефективні практики підтримки сільських територій. Основні інструменти реалізуються у рамках Спільної аграрної політики ЄС, зокрема другого напрямку – Pillar II. Діє низка окремих програм підтримки сільських територій, зокрема Leader. Фінансування заходів здійснюється також з Європейського фонду регіонального розвитку. У 2021 році в ЄС прийнятий новий програмний документ, в якому викладено бачення сільських територій до 2040 року [6]. В цьому документі визначено інструменти, реалізація яких дозволить сільським територіям стати сильними, згуртованими, стійкими та спроможними.

Досвід країн ЄС є цінним для України [7], однак важко знайти приклад його реалізації в умовах, коли деградація сільських територій поєднується з військовими ризиками й безпековими проблемами. Європейський досвід охоплює допомогу малозаселеним територіям, територіям зі значними демографічними проблемами, але вони не потерпають від щоденних обстрілів і в них не відбувається примусове відселення людей.

Інструменти підтримки сільських територій в Україні мають тривалий бекграунд – від державних цільових програм [1] до заходів у рамках державної регіональної політики і Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на період до 2030 року [5]. Нині на загальнодержавному рівні є усвідомлення потреби у розмежуванні заходів підтримки аграрного виробництва як основи сільської економіки та сільських територій як людських спільнот та елементів поселенської мережі. Важливо,

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

що основна увага тепер буде зосереджуватися на «місцях», а не на секторах, на інвестиціях, а не на субсидіях. Не менш важливим є розуміння того, що інструменти підтримки сільських територій не можуть бути однаковими для різних регіонів країни та навіть для різних частин одного регіону.

Чернігівська область є прикордонним регіоном, а Н.-Сіверська, Семенівська, Сновська та Корюківська територіальні громади за нині чинники критеріями належать до категорії прифронтових [4]. У 100 км зоні до кордону з Росією знаходиться майже 30 громад, які потенційно можуть стати прифронтовими територіями. У 2025 році Кабінет Міністрів України розпочав реалізацію комплексної програми підтримки прифронтових регіонів. Перший пакет заходів включає виплати на тверде паливо та компенсацію вартості електроенергії, безплатне харчування учнів 5-11 класів, пільгову іпотеку «ЄОселя», субсидії аграріям, підвищення коефіцієнта на надання первинної допомоги в сільських і віддалених громадах тощо. Нині розробляється другий пакет заходів, який охоплювати часткове покриття воєнних ризиків, пільгові ресурси для бізнесу, програми підтримки вразливих груп населення, спеціальний режим ведення бізнесу для прифронтових територій. Реалізуються окремі заходи у рамках програми підтримки сільських громад у прифронтових регіонах.

Зважаючи на особливості географічного положення Чернігівської області інструменти й заходи підтримки сільських територій чи то в рамках Стратегії їхнього розвитку до 2030 року, чи то в рамках регіональної політики мають бути диференційованими з урахуванням близькості громад до кордону з Росією. Доречним видається виділення щонайменше трьох безпекових зон: 1) до 5 км від кордону з Росією – зона обов'язкового відселення; 2) до 50 км – зона небезпеки; 3) до 100 км – зона відносно безпечного проживання. Пропозиції з виділення подібних зон містить Програма комплексного відновлення Чернігівської області [3]. У кожній із зазначених безпекових зон мають діяти свої інструменти підтримки. Для них мають бути визначені форми господарювання, використання наявних ресурсів, структура економіки, типи підприємств, перелік

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

закладів соціальної інфраструктури тощо. Важливо провести ретельний аналіз житла, об'єктів соціальної інфраструктури на предмет їхньої відбудови. Тут потрібна активна комунікація із місцевим населенням, внутрішньо переміщеними особами, бізнесом. Від відбудови частини житла й закладів соціальної сфери можливо доведеться відмовитися, адже частина мешканців не повернеться у місця свого попереднього проживання.

Основними джерелами фінансування заходів підтримки сільських територій стануть Державний фонд регіонального розвитку, державний бюджет України, кошти у рамках програми Ukraine Facility, кошти міжнародних донорів, приватних бізнес-структур, бюджети територіальних громад. У прифронтових територіях визначальну роль у підтримці та фінансуванні сільських та інших функціональних типів територій має відігравати держава.

Список використаних джерел:

1. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF/ed20120119#Text>.

2. Про визначення переліку функціональних типів території та вимог до показників для віднесення територій до різних функціональних типів. Постанова КМ України від 19 листопада 2025 року №1493. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1493-2025-%D0%BF#n9>.

3. Програма комплексного відновлення Чернігівської області. Електронний ресурс. Режим доступу: https://chor.gov.ua/images/Razdely/Norm_docum/Rishennia/8_sklykannia/23/Dodatok_2.pdf

4. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією. Наказ Міністерства розвитку громад і територій України від 28.02.2025 №376. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-25#n16>.

5. Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року. Постанова КМ Україна

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

№1163-р від 15 листопада 2024 р. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#n12>.

6. A Long-Term Vision for the EU's Rural Areas – Towards Stronger, Connected, Resilient and Prosperous Rural Areas by 2040. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021DC0345>.

7. Kachula S.V., Lastovchenko P.V. International experience in the restoration of rural areas after armed conflicts: lessons for ukraine. *SWorldJournal*. Issue 31, part 3. P. 67-78. DOI: 10.30888/2663-5712.2025-31-03-045.

Сергій Лісовський, Євгенія Маруняк

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОСТОРОВОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ: БАЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ

Інститут географії НАН України
salisovsky@gmail.com, emgeooffice@gmail.com

Концепт просторової справедливості на сучасному етапі інтерпретується як фундаментальний детермінант, що підлягає імплементації у стратегічні документи та плани регіонального розвитку. Впровадження відповідних принципів є пріоритетним вектором політики Європейського Союзу в контексті забезпечення територіальної згуртованості, теоретичні засади якої реалізуються у практичній площині з кінця ХХ століття. Повномасштабне російське вторгнення в Україну породило серйозні виклики щодо забезпечення просторової справедливості, спричинивши порушення фундаментальних прав, масові міграції та посилюючи відмінності в умовах життя і розподілі ресурсів між регіонами та громадами. Війна ілюструє, що зміст просторової справедливості не є усталеним, а уявлення про неї зазнають змін під впливом ключових факторів впливу, ризиків і загроз. Категорія

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

«просторова справедливість» досліджується соціологами, економістами, архітекторами, географами та представниками інших наук. Значення для формування теоретичних засад мали праці зарубіжних вчених Дж. Роулза, Е. Соджі, Д. Харві, А. Лефевра та інших. Хоча поняття є порівняно новим для української суспільної географії, аналіз його сприйняття в українському суспільстві має важливе значення для формування регіональної політики та стратегування розвитку громад.

Упродовж 2015–2020 років в Україні було реалізовано адміністративно-територіальну реформу, спрямовану на нівелювання міжтериторіальних диспропорцій та забезпечення інклюзивного розвитку територій. У результаті децентралізації замість понад 11 000 місцевих рад було сформовано 1469 територіальних громад, а кількість районів оптимізовано до 136 одиниць. Ключові управлінські прерогативи районного рівня було делеговано на базовий (громади) та регіональний (області) рівні. Водночас, потенціал розвитку громад та умови його реалізації суттєво різнилися.

Попри успішність реформ та підтримку міжнародних інституцій (ПРООН, GIZ, U-LEAD, USAID), поступ у досягненні просторової справедливості було лімітовано низкою ендегенних та екзогенних детермінант, серед яких:

- збройна агресія РФ, окупація АР Крим та окремих районів Донецької і Луганської областей;
- когнітивний дефіцит щодо значення просторового чинника у державному управлінні;
- превалювання партикулярних інтересів локальних еліт та бізнес-груп над загальнонаціональними пріоритетами;
- депопуляція та негативне сальдо міграції, особливо у сільській місцевості;
- гіперцентралізація населення в агломераціях, що поглибило соціально-економічну асиметрію.

У 2022 році впливовим чинником життєдіяльності громад стала повномасштабна війна.

В Інституті географії триває комплексне експертне дослідження сприйняття просторової справедливості

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

мешканцями громад в умовах воєнної агресії. Інструментарій дослідження включав анкету з 44 питань, структуровану за блоками: вступні параметри, загальнодержавний контекст та локальна оцінка (економічна, соціальна, екологічна та транспортна складові). Емпіричні дані, отримані станом на середину 2025 року, дозволяють ідентифікувати ключові фактори деструкції просторової справедливості:

- деструкція житлового фонду (38%);
- пошкодження комунальної та соціальної інфраструктури (26%);
- руйнування транспортних мереж та логістичний колапс (17%);
- погіршення бізнес-клімату (8%);
- мінування територій (6%);
- міграційні процеси (5%).

Сумарно 81% респондентів пов'язують просторову несправедливість із безпосереднім фізичним руйнуванням інфраструктури агресором. Окремо зафіксовано латентну напруженість (1%) щодо внутрішньо переміщених осіб через зростання навантаження на соціальну сферу, що корелює із загальноєвропейськими трендами міграційної політики.

Забезпечення просторової справедливості є багатовекторною проблемою, що потребує фундаментального наукового супроводу. Ключовими викликами залишаються кумулятивні збитки національної економіки, асиметрія воєнного впливу на регіони та необхідність системної трансформації розселенської мережі й господарської спеціалізації.

Цікавим також є порівняння відповідей респондентів з України в цілому, та респондентів з територіальних громад західних областей України, що показала певні відмінності, зокрема – більш радикальні оцінки (як позитивні, так і негативні) жителів західного регіону в порівнянні з оцінками мешканців громад України в цілому.

Забезпечення просторової справедливості розвитку територіальних громад різних регіонів України є тривалим

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

процесом, що потребуватиме наукового супроводу та перебуватиме під дією низки факторів, зокрема:

- збитків для екосистем, економіки та суспільства, зумовленими наслідками російської агресії;
- диференційованим впливом військових дій на територію окремих регіонів України;
- потребами трансформації просторового розвитку України, її системи розселення, функціонального зонування території, зміни спеціалізації господарства, переформатування транспортно-логістичних потоків;
- нерівномірністю розвитку окремих територіальних громад, сформованої до початку повномасштабного російського вторгнення,
- завданнями інтеграції України до ЄС та європейського простору.

Щодо європейської інтеграції, не останнє місце тут посідає і екологічна складова. Експерти визнають важливість екологічної складової у просторовому плануванні та мають більш менш уніфіковане розуміння комплексу екологічних чинників. Станом на зараз інтеграція екологічної складової залишається недостатньою, суттєвою є диференціація ступеню інтеграції за типом документації та рівнями. Також має місце брак фахівців та прогалини в освітніх програмах.

Війна безумовно детермінує впровадження екологічної складової в планувальний процес, а також обмежує розробку планувальної документації в цілому. Водночас, це можливість оновленого планувального підходу

Безпека, координація, відновлення територій та інфраструктури визначають планувальний процес в контекст війни

Загалом, з огляду на концепт просторової справедливості, повоєнна реконструкція України не може обмежуватися механічним відновленням територій та об'єктів. Вона має базуватися на створенні інноваційної просторової системи, що відповідає вимогам сталого розвитку та європейської інтеграції, з обов'язковим урахуванням суспільної думки та потреб місцевих

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

громад. На порядку денному подальших досліджень — розроблення методичного та практичного інструментарію для впровадження засад просторової справедливості на різних територіальних рівнях, що сприятиме адекватному реагуванню на воєнні виклики.

Тимофій Нагорний

ЗАСТОСУВАННЯ ПРОАКТИВНОГО ПІДХОДУ ДО УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ ДОРОЖНЬОГО РУХУ (КЕЙС МІСТА ПРИЛУКИ)

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна
nahornyi.tymofii@knu.ua*

Дорожня смертність є проблемою національного масштабу в Україні. Відповідно до аналітики кампанії «За безпечні дороги» Центру демократії та верховенства права, переважна більшість українців сприймають дороги в Україні як небезпечні, а вірогідність загибелі в дорожньо-транспортних пригодах (ДТП) в Україні щонайменше у 5 разів вища, ніж у будь-якій державі Європейського Союзу. Наразі критично важливий факт особливо великого навантаження на систему охорони здоров'я в умовах повномасштабної війни, тому подолання наслідків ДТП перенаправляє ресурси, необхідні для подолання наслідків ворожих атак. Таким чином, підвищення безпеки дорожнього руху в Україні є як оперативним засобом зниження смертності і підвищення стійкості громад, так і стратегічним підходом до повоєнної відбудови.

Згідно зі статистичними даними Патрульної поліції України, у 2025 році в ДТП загинуло 3249 осіб, що на 29% більше, ніж цивільних жертв повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну. У Чернігівській області за цей період в ДТП

загинуло 82 особи, тобто смертність склала 8,9 особи на 100 тис. мешканців, що наближено до середньодержавного показника. При цьому понад половина смертей зумовлена перевищенням водіями безпечної швидкості руху. Загалом, з вини водіїв відбулися 91% смертельних ДТП, з вини пішоходів – 8%.

З 2016 року нормативно-правова база України щодо безпеки дорожнього руху поступово адаптується до підходів ЄС. При цьому, на суб'єктивному рівні залишаються актуальними підходи, успадковані від пострадянського містопланування і теорії організації дорожнього руху, які не співвідносяться з європейським вектором політики України.

Чинною нормативно-правовою базою України передбачено механізм реагування на наслідки ДТП для підвищення безпеки дорожнього руху. Він включає: збирання статистики патрульною поліцією; проведення аудиту безпеки доріг сертифікованими інженерами; розробку проєктів організації дорожнього руху або відповідних томів у складі проєктно-кошторисної документації; їхнє погодження територіальним підрозділом Департаменту патрульної поліції, затвердження органом місцевого самоврядування та реалізацію вповноваженою організацією. Можна охарактеризувати такий підхід як реактивний.

Натомість, у державах «Глобального Заходу» діють концептуальні підходи, які покладені в основу національних, регіональних і місцевих політик і стратегій у сфері безпеки дорожнього руху. Спільною метою цих підходів є нульова толерантність до смертей на дорогах. Концепція Vision Zero (Швеція, 1998) – це політика, яка проголошує, що жодна смерть на дорозі не є прийнятною ціною за мобільність. Вона переносить головну відповідальність із поведінки окремого користувача на осіб, які ухвалюють системні рішення (проєктні організації та владу), які мають створити умови, де фатальна помилка стає неможливою. Sustainable Safety (Нідерланди, 1992) – це інженерна філософія, яка робить ставку на «очевидні дороги» (Self-explaining roads). Її мета — через проєктування вулиці зробити небезпечну поведінку користувача інтуїтивно незручною або технічно неможливою. Підхід Safe System Approach (Австралія, 2004) – це

прагматична операційна рамка, яка базується на вразливості людського тіла та неминучості людських помилок. Система вважається «безпечною», якщо взаємодія між дорожньою інфраструктурою, транспортними засобами та швидкістю гарантує, що сили удару при зіткненні не перевищуватимуть межі виживання людини. Таким чином, ключовим є проактивний підхід до забезпечення безпеки дорожнього руху – створення інфраструктурних, технічних і правових умов, за яких виникнення смертельної аварії є ускладненим. Завдяки його застосуванню при плануванні, проєктуванні та реалізації інфраструктури держави Європи, зокрема, Швеція, Норвегія, Данія та Фінляндія наблизилися до досягнення показника смертності в ДТП на рівні нуля. Важливо те, що вже понад 10 років основні позиції наведених підходів діють в Україні завдяки прийнятому міжнародному стандарту ДСТУ ISO 39001:2015.

Враховуючи положення цих підходів, можна розподілити причини низького рівня безпеки дорожнього руху в Україні на такі категорії:

- Відсутність повних даних щодо статистики ДТП та складність їхнього отримання для дослідження;
- Інертність нормативно-правових актів та нормативних документів;
- Реактивне управління без формування чіткої політики із постановкою цілей за методикою SMARTS;
- Суб'єктивність ухвалення рішень на основі індивідуального досвіду на противагу доказовому плануванню;
- Однонаправленість відповідальності та не врахуванням комплексності умов, які призвели до ДТП;
- Радянський інфраструктурний спадок з відповідними цільовими характеристиками щодо швидкого руху автотранспорту;
- Обмеженість ресурсів та їхнє неналежне використання.

Прилуки є третім за кількістю населення містом Чернігівської області та прикладом чисельної групи середніх міст, найбільш

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

типовими з яких є районні центри різних регіонів України. Тому можна вважати це місто модальним кейсом для дослідження з одного боку, з іншого – потенційно вдалим прикладом системних реформ для подальшої дисемінації. Так, найбільш ефективним буде поєднання реактивного підходу (аналіз наявного стану та ретроспективи безпеки дорожнього руху) та проактивного підходу (формування і впровадження сучасних рішень).

Враховуючи відсутність офіційного адресного переліку локацій ДТП, було виявлено найбільш небезпечні ділянки руху в місті методом скринінгу місцевих медіа. Центральна вулиця міста – Київська – після проведення капітального ремонту в 2019 році має високу якість дорожнього покриття. При цьому, при організації дорожнього руху не дотримано сучасних норм ДБН В.2.3-5:2018 – ширина смуги руху на ній складає 5,5 м за нормативного показника 3,0 м. За відсутності засобів заспокоєння руху в нічний і ранній ранковий час при роботі світлофорів у режимі «жовтий миготливий» спостерігається швидкість руху транспортних засобів до 100 км/год, тобто перевищення дозволеної межі у 2 рази. Приведення ширини смуг руху до нормативної дозволить вивільнити простір для влаштування засобів заспокоєння руху та велосипедної мережі без необхідності капітальних вкладень. Важливо, що різниця часу проїзду вулиці Київської за максимальної швидкості руху 50 км/год та 80 км/год становить 7,6 хв.

Паралельна вулиця В'ячеслава Чорновола виконує роль транзитної для транспорту, який рухається вздовж автошляху Р-67. На вулиці наявні перехрестя з магістральними вулицями (Переяславською, Вокзальною, Садовою, Котляревського), які не обладнані технічними засобами регулювання дорожнього руху або мають небезпечну конфігурацію з надлишком конфліктних точок. Саме на них трапляються ДТП, в тому числі резонансна аварія 10 грудня 2025 року, яка забрала життя 6-річної дитини. Іронічним виглядає факт наявності за 180 м до перехрестя по вулиці Садовій єдиного в місті сучасного засобу заспокоєння руху – підвищеного пішохідного переходу.

Одним з останніх управлінських рішень, які потенційно можуть вплинути на зростання кількості ДТП, є відкриття для проїзду

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

пішохідної зони на вулиці Переяславській, прилеглої до Міського будинку культури. Зокрема, під час обстеження 25 грудня 2025 року в зазначеній локації було зафіксовано рух автомобілів зі швидкістю до 70 км/год, що є неприйнятним для центральної частини міста. Подібні рішення повинні ухвалюватися на основі результатів транспортного моделювання відповідно до вимог ДБН В.2.3-5:2018. Наразі зазначене рішення підлягає сумніву щодо підвищення пропускною спроможності вулично-дорожньої мережі в умовах щільної мережі кварталів («Гіпподамової сітки») та з урахуванням положень статті 27 Закону України «Про дорожній рух»: *«Зміни в організації дорожнього руху з метою підвищення інтенсивності руху транспортних засобів за рахунок зниження рівня безпеки дорожнього руху не допускаються».*

Подальша якісна робота з планування, моделювання, проєктування та реалізації рішень, націлених на підвищення організації та безпеки дорожнього руху в Прилуках, повинна включати два підходи. У рамках реактивного підходу первинним є просторовий аналіз статистики ДТП щонайменше за 6 років зі складанням теплової картограми їхньої концентрації на вулично-дорожній мережі міста. Обов'язковою процедурою також є незалежний аудит безпеки автомобільних доріг, який має виявити технічні причини ДТП і надати чіткі рекомендації для їхнього подолання. Паралельно повинна провадитися робота за проактивним підходом зі стратегічним і політичним врахуванням сучасних концепцій міського розвитку та підходів до безпеки і розвитку інфраструктури. Важливим кроком є підвищення кваліфікації депутатів міської ради та службовців виконавчих органів, без якої неможлива політика досягнення нульової смертності на вулицях і дорогах.

Список використаних джерел:

1. Абсолютна більшість українців вважає дороги небезпечними й підтримують жорсткіші обмеження швидкості – результати дослідження. Кампанія «За безпечні дороги». Центр демократії та верховенства права. URL: <https://cedem.org.ua/news/dorogy-shtrafy-doslidzhennya/>.

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

2. ДБН В.2.3-5:2018 «Вулиці та дороги населених пунктів (зі Зміною №1). – Київ: Мінрегіон, 2018. – 55 с.
3. ДСТУ ISO 39001:2015. Система управління безпекою дорожнього руху. Вимоги та настанова щодо застосування (ISO 39001:2012, IDT). ДП «УкрНДНЦ», 2015.
4. ДСТУ 9334:2025. Безпека дорожнього руху. Виявлення аварійно-небезпечних ділянок, місць і ділянок концентрації дорожньо-транспортних пригод. ДП «УкрНДНЦ», 2025.
5. Про дорожній рух. Закон України № 3353-XII. Верховна Рада України, 2025.
7. Статистика ДТП в Україні за 2025 рік. Патрульна поліція України. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/>.
8. 2025 рік забрав найбільшу кількість життів цивільних осіб в Україні з 2022 року. Місія ООН з прав людини. URL: <https://ukraine.ohchr.org/uk/2025-deadliest-year-for-civilians-in-Ukraine-since-2022-UN-human-rights-monitors-find>.
9. Elvik, R., Høye, A., Vaa, T., & Sørensen, M. (2009). The handbook of road safety measures (2nd ed.). Emerald Group Publishing Limited.
10. International Transport Forum. (2022). The Safe System Approach in Action, Research Report, OECD Publishing, Paris.
11. SWOV. (2018). Sustainable Safety 3rd edition – The advanced vision for 2018-2030. SWOV Institute for Road Safety Research, The Hague.

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

Ірина Патока

АНАЛІЗ ДОСТУПНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В ОЦІНЦІ ПРОСТОРОВОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ: ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ

*Інститут географії НАНУ
м. Київ, Україна
patoka.iryana@ukr.net*

Планування соціально-економічного просторового розвитку регіонів на засадах збалансованості та просторової справедливості має стати тим підґрунтям післявоєнного відновлення України, яке сприятиме поверненню до життя зруйнованих та збезлюднених територій, що постраждали від війни, звичайно за умови реалізації безпекових складових. В цьому сенсі важливим є аналіз досвіду втілення принципів просторової справедливості в територіальній організації європейських життєвого простору, в тому числі аналіз аспектів просторової справедливості в найбільших європейських країнах на основі індикативних показників доступності базових соціальних послуг. Важливо відзначити, що дослідженню проблематики просторової справедливості (spatial justice), яка має міждисциплінарний характер, сьогодні присвячено чимало праць у закордонній літературі. Soja E.W., один із визнаних фахівців з цієї проблематики, стверджує, що справедливість має географію і що справедливий розподіл ресурсів, послуг та доступу до них є основним правом людини [1]. У його роботі підкреслюється важливість справедливого просторового планування з метою уникнення соціальної та економічної нерівності. Rodriguez-PoseRodriguez-Pose доводить, що просторова несправедливість має значний вплив на соціально-економічний розвиток регіонів, особливо в країнах, що розвиваються. Він зазначає, що нерівномірний розподіл ресурсів може призвести до маргіналізації певних територій, що уповільнює їхній розвиток [2]. Це вказує на важливість рівномірного розподілу ресурсів для сталого зростання.

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

Henn і Schäfer наголошують на важливості регіонального економічного розвитку в контексті просторової справедливості: «Збалансований розвиток регіонів Східної Німеччини вимагає справедливого розподілу ресурсів і підвищення їхньої доступності для населення» [3]. Їхні висновки підкреслюють важливість розроблення політики територіального розвитку, що спрямована на усунення відмінностей у доступі до життєво важливих послуг. Наприклад, в Німеччині питання просторової справедливості тісно пов'язані з рівними умовами доступу до послуг в різних регіонах, що є важливою частиною концепції рівних умов життя [4].

Необхідно зазначити, що в останнє десятиріччя в цій країні відбувається трансформація стандартів територіального планування в напрямі гарантування еквівалентних умов проживання, особливо щодо забезпечення доступності послуг всіх видів, перш за все соціальної інфраструктури. Одним із проявів такої трансформації є застосування так званої розподільної справедливості, що передбачає справедливий баланс до просторового розподілу ресурсів, товарів та об'єктів інфраструктури. Справедливість розподілу, яка є однією з чотирьох вимірів у концепції нової просторової справедливості, наряду з справедливістю можливостей, процесуальною справедливістю і справедливістю між поколіннями, є державною гарантією рівності в інфраструктурній та екологічній політиці. Наприклад, в документі «Концепції та стратегії дій щодо просторового розвитку Німеччини» 2016 р. акцентується увага на перебудові стандартів територіального планування в напрямі гарантування еквівалентних умов проживання, особливо щодо забезпечення доступності соціальних послуг [5]. В останні роки посилилась критика державної політики, яка «характеризується демонтажем функцій державного постачання та соціальних виплат і усуненням відповідальності за політику просторового розвитку на користь сприяння конкурентоспроможності та росту, що має соціальні наслідки і поглиблення просторових диспропорцій» [6]. Вирішення цієї дилеми вбачається у поверненні знову до моделі, що ґрунтується на принципі соціальної держави, соціальної та просторової єдності, балансу та екологоорієнтованої

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

відповідальності. Цей підхід покликаний визнати необхідність соціальної солідарності та просторової справедливості, що сприяє додатковому розвитку сільських територій та розглядає сільські райони як економічно та соціально важливі місця, в тому числі з точки зору екологічної рівноваги [7].

В цьому контексті важливим є виділення та аналіз індикаторів просторового розвитку та просторової справедливості в Німеччині на рівні округів перш за все на прикладі індикаторів доступності базових соціальних послуг. Наприклад, в Німеччині громадський транспорт (ÖPNV) має першочергове значення для забезпечення мобільності всіх людей і є передумовою для участі у громадському житті, забезпечення мобільності та рівних можливостей. Згідно офіційних даних, частка населення, що проживає в радіусі 600 метрів від зупинок з щонайменше 20 відправленнями на день або в радіусі 1200 метрів від залізничних вокзалів, становить понад 90 відсотків по всій країні. Відповідно індикатори, пов'язані з доступністю громадського транспорту, мають вагоме значення для індикації просторової справедливості.

Індикатори, що характеризують доступність центральних місць мають відношення до організації соціальної сфери та мережі надання адміністративних послуг. Населені пункти, які визначені як центральні місця, забезпечують постачанням товарами і послугами, що необхідні для повсякденного життя, як власного населення, так і населення прилеглих територій. Залежно від потужності центральних об'єктів постачання та обслуговування розрізняють верхній (тобто найбільший), середній та первинний центри (Oberzentrums, Mittelzentrums, Grundzentrum). По всій країні близько 97 відсотків населення можуть дістатися до найближчого середнього або найбільшого центру машиною за 20 хвилин, а близько 82 відсотків – за 30 хвилин на громадському транспорті.

Крім того, показники, пов'язані з доступністю продуктивних магазинів (індикатори 6326 та 7786) теж важливі для індикації просторової справедливості. Відповідно 88 відсотків населення Німеччини можуть дістатися найближчого продуктового магазину за 5 хвилин на машині, 11 відсотків – за 5-10 хвилин. У деяких

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

сільських регіонах необхідно збільшити час у дорозі до 20 хвилин. Як виключення час у дорозі може становити понад 20 хвилин, особливо в малонаселених регіонах земель Бранденбург та Мекленбург-Передня Померанія, які відносяться до східної Німеччини (це території бувшої НДР).

В аспекті просторової справедливості важливі індикатори, що характеризують доступність медичного обслуговування. В середньому в Німеччині до найближчої лікарні, що пропонує спеціалізовану та/або максимальну допомогу (індикатор – доступність лікарень спеціалізованої та/або максимальної допомоги), можна дістатися машиною в середньому за 33 хвилини. Доступність на машині найкраще в Берліні – близько 16 хвилин, а найменше у Бранденбурзі – близько 43 хвилин. Людям, які живуть у сільській місцевості, доводиться розраховувати на те, що поїздка автомобілем займе 30 або більше хвилин, щоб дістатися найближчої лікарні, яка надає первинну та/або максимальну допомогу. У середньому до найближчої лікарні первинної медико-санітарної допомоги (індикатор – доступність лікарні первинної медико-санітарної допомоги) можна дістатися машиною за 16 хвилин. Приблизно для 8% населення дорога на автомобілі займає максимум 15 хвилин, ще 14% – максимум 20 хвилин, решті 8% потрібно більше 20 хвилин. Проте загалом регіональний аналіз демонструє відносно збалансовану картину.

Крім того, 87 % населення можуть дістатися до пункту прийому сімейного лікаря (індикатор – доступність кабінетів сімейного лікаря) на машині максимум за п'ять хвилин, 11 відсоткам потрібно до десяти хвилин. У деяких сільських регіонах потрібно більш тривалий час у дорозі — до 30 хвилин. Це часто відбувається у малонаселених регіонах Мекленбург-Передня Померанія, Бранденбург та північна Саксонія-Анхальт, які загалом відносяться до східної Німеччини (території бувшої НДР).

Доступність початкових шкіл є вирішальним чинником для сімей з дітьми під час вибору місця проживання. Крім того, початкові школи як соціальні осередки виконують важливу функцію для місцевої спільноти. Середній час поїздки машиною до початкової школи в Німеччині складає п'ять хвилин. Необхідно

відзначити, що для сімей з дітьми старшого віку доступність неповної середньої школи також відіграє важливу роль у виборі місця проживання. У містах та сільських поселеннях як правило потрібен короткий час для поїздки до найближчої середньої школи. Такі школи пропонують диплом про середню освіту або кваліфікацію, яка дає право на вступ до університету. У середньому до цих шкіл у Німеччині можна дістатися машиною за десять хвилин.

На основі наведених індикативних показників можливий порівняльний аналіз округів, що розташовані в різних федеральних землях країни, для оцінки розвитку сільських територій у вимірі просторової справедливості та екологічної рівноваги. Надзвичайно показово, що периферійне розташування та порівняно низький рівень економічного розвитку окремих територій в Німеччині не тотожні низькому рівню розвитку соціальної інфраструктури та поганій доступності базових соціальних послуг. Тому цей фактор сприяє більшій рівномірності в освоєності територій та кращих позицій у вимірі просторової справедливості, що зменшує ризики утворення маргінальних периферійних утворень. Вищезазначені аспекти мають велике практичне значення для розробки рекомендацій щодо просторового розвитку територіальних громад в Україні в аспекті просторової справедливості. Крім того, показники доступності базових соціальних послуг доцільно застосовувати при плануванні соціальної і транспортної інфраструктури регіонів, при розробці комплексних планів соціально-економічного просторового розвитку територіальних громад та генеральних планів населених пунктів.

Список використаних джерел:

1. Soja, E. W. (2010). Seeking Spatial Justice. University of Minnesota Press, 256 p. DOI: <https://doi.org/10.5749/minnesota/9780816666676.001.0001>.
2. Rodriguez-Pose, A. (2018). The revenge of the places that don't matter (and what to do about it). Cambridge Journal of Regions, Economy and Society, 11(1), 189–209.

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

3. Henn, S., & Schäfer, S. (2020). Wirtschaftsräumliche Struktur und Entwicklung Ostdeutschlands. In: Becker, S.; Naumann, M. (Eds.). Regionalentwicklung in Ostdeutschland. Springer, 85–96.
4. Weingarten, P., & Steinführer, A. (2020). Daseinsvorsorge, gleichwertige Lebensverhältnisse und ländliche Räume im 21. Jahrhundert. Zeitschrift für Politikwissenschaft, 30, 653–665.
5. Leitbilder und Handlungsstrategien für die Raumentwicklung in Deutschland (2016). URL: <https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/themen/heimat-integration/raumordnung/leitbilder-und-handlungsstrategien-raumordnung.pdf?blob=publicationFile&v=3>.
6. Miosga, M. (2020). Die Rolle der Raumplanung im Umgang mit gesellschaftlichen Herausforderungen. Nachrichten der ARL, 1–2, 7–14.
7. Gukalova, I. V. (2023). The German experience of managing regional development: aspects of spatial justice. In: Scientific and educational dimensions of natural sciences: Scientific monograph. Baltija Publishing, Riga (Latvia), 406–431.

Сергій Пугач

**КОНЦЕПЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОГО (ТЕРИТОРІАЛЬНОГО)
РОЗВИТКУ У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ: МОЖЛИВОСТІ
АДАПТАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ**

*Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна
puhachserhiy@gmail.com*

У сучасних умовах глобалізації, посилення міжрегіональних диспропорцій та зростання ролі територій у соціально-економічному розвитку особливої актуальності набуває концепція регіонального розвитку. У науковій літературі вона розглядається як комплексний підхід, що поєднує економічні, соціальні, просторові та управлінські аспекти розвитку регіонів з урахуванням їхнього потенціалу та унікальних особливостей. Для

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

України, яка перебуває в умовах трансформацій, децентралізації та відновлення, вивчення й адаптація сучасних наукових підходів до регіонального розвитку є важливою передумовою формування ефективної державної регіональної політики та забезпечення сталого розвитку.

В широкому розумінні, поняття регіонального розвитку означає широкий комплекс заходів, які спрямовані на зменшення регіональних відмінностей всередині територіальних одиниць через виділення додаткових ресурсів слаборозвиненим регіонам. У минулому регіональний розвиток, як правило, зосереджувався на внутрішніх інвестиціях у національні економіки. Однак в останні десятиліття регіональний розвиток набуває дедалі більшого міжнародного характеру. Наприклад, такі організації, як ОЕСР, ООН і МВФ, активізували різні форми економічної допомоги менш розвиненим регіонам [6]. В Україні проблема регіонального розвитку сьогодні дуже актуальна як із огляду на реформу децентралізації, так й на відбудову територій, які постраждали від російської агресії [2].

У західній практиці існує думка, регіональний розвиток не можна розглядати ні як науку, ні як техніку, ні як мистецтво. Це скоріше навмисне втручання (часто без безпосередньої короткострокової вигоди) або територіальний аспект планування. Це праксис (з грец. – процес, за допомогою якого реалізується якась теорія, філософська ідея та ін.), найперше наближення у нашій мові – практика. Регіональний розвиток потребує співпраці фахівців з різних наукових галузей [2].

Територіальний (регіональний) розвиток стикається з кількома протиріччями (дилемами): економічний розвиток – територіальна рівність, ефективність – справедливість, лібералізм – планування, розвиток – навколишнє природне середовище, централізація – децентралізація [3].

Вважається, що перші експерименти з регіонального розвитку та просторового планування (у сучасному розумінні цього поняття) відбувалися в Нідерландах (ще з Нового часу), а також у кол. СРСР, Великій Британії та Італії (між двома світовими війнами). Після Другої світової війни найактивнішими країнами у

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

сфері регіонального розвитку були кол. СРСР, Нідерланди, Велика Британія та Франція. Також можна назвати й кілька країн, що розвиваються, насамперед Ліван чи Марокко. Проте усі спроби реалізації програм регіонального розвитку неминуче вступають у конфлікт із загальним економічним розвитком країни.

У деяких напрямках наукової думки, насамперед французької широко використовують термін «територіальний розвиток» (*Ame'nagement du territoire*). Англійський та німецький еквіваленти цього є відповідно – *Territorial Development* та *Raumordnung*. Також можна зустріти термін «планування міст і сільської місцевості», який використовувався у Великій Британії після Другої світової війни. Прихильники терміну «територіальний розвиток» вважають, що «регіональний розвиток» не є вдалим терміном, оскільки його значення обмежується лише регіональним масштабом, тоді як територіальний розвиток стосується різних просторових масштабів [3].

P. Merlin дає наступне трактування поняттю «територіальний розвиток» – це дія та практика (не наука, техніка чи мистецтво) впорядкування (управління) простору країни та в перспективі, людьми та їх життєдіяльністю, зручностями та засобами комунікації, які вони можуть використовувати, враховуючи природні, людські та економічні (і навіть стратегічні) обмеження, щоб функції та взаємодії між людьми могли здійснюватися найлегшим, економічним та гармонійним способом [4].

Проаналізуємо ключові моменти цього визначення.

Дія та практика – територіальний розвиток передбачає оперативне втручання (управління) і не може розглядатися ні як наука, ні як техніка, ні як мистецтво.

Впорядкування простору – підкреслює варіативний характер втручання, яке прагне встановити впорядковану ситуацію, що переважає над позицією невтручання.

Люди та їхня діяльність, зручності та засоби комунікації, які вони можуть використовувати – ця конструкція підкреслює те, що територіальний розвиток є глобальним, навіть якщо враховувати конкретні аспекти (наприклад, розвиток сільських районів, розвиток туризму, розвиток доріг тощо).

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

Природні, людські та економічні (і навіть стратегічні) обмеження – це три виміри сталого розвитку. Сталий розвиток – це розвиток, який піклується про довкілля та збереження ресурсів для майбутніх поколінь).

Найпростіший, економний та гармонійний шлях – ця конструкція підкреслює, що ні привабливість, ні економічний розвиток, ні естетичний пошук, ні досконалість міжіндивідуальних відносин не можуть бути достатніми окремо. Усі ці цілі повинні бути досягнуті одночасно; отже, територіальний розвиток по суті є міждисциплінарним і на його не може претендувати на нього одна дисципліна (географія, економіка, соціологія, архітектура тощо).

Географія може претендувати на пріоритет у територіальному розвитку, оскільки простір одним із базових її понять. Не варто також забувати й про часову складову. Територіальний розвиток включає три «види» часу: минуле, сучасне, майбутнє.

Минуле або історичний час у регіональному розвитку вказує на те, що простір для організації не є порожнім. Тому планувальник повинен враховувати те, що було «залишено» попередніми поколіннями. Саме тому історичні (ретроспективні) дані мають таке важливе значення.

Майбутнє – це життєве середовище, яке виникне в результаті реалізації територіального розвитку, позначене на період кількох десятиліть (наприклад, для зручностей відпочинку), поколінь (житло та активний відпочинок) або навіть століть (транспортна інфраструктура). Тому територіальний розвиток невіддільний від перспективного осмислення (досягнення цілей сталого розвитку).

Сьогодення – це оперативне втручання в простір що реалізовується на основі постійної дискусії між владою та громадами [1].

Адаптація сучасних концепцій територіального розвитку є надзвичайно корисною для України, оскільки дає змогу сформулювати ефективну модель просторового розвитку з урахуванням регіональної різноманітності, наслідків воєнних дій та процесів децентралізації. Використання кращих європейських і світових підходів сприятиме зменшенню соціально-економічних

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

диспропорцій між регіонами, підвищенню конкурентоспроможності територій, раціональному використанню ресурсів та залученню інвестицій. Крім того, такі концепції можуть стати методологічною основою для післявоєнного відновлення, просторового планування та зміцнення місцевого самоврядування, що загалом сприятиме сталому розвитку України та її інтеграції в європейський простір [5].

Конкретним прикладом адаптації концепції регіонального розвитку для Волинської області може бути формування моделі транскордонного розвитку з опорою на прикордонне розташування регіону. Застосування сучасних наукових підходів дозволяє розглядати Волинь не лише як периферійну територію, а як простір активної взаємодії з країнами ЄС (насамперед Польщею) через розвиток логістичних хабів, індустріальних парків, туристично-рекреаційних кластерів та «зелених» видів економіки. Наприклад, використання концепції смарт-спеціалізації може сприяти розвитку деревообробної промисловості, екологічного туризму Шацького поозер'я, агробізнесу, а інструменти просторового планування й ГІС – оптимізації мережі громад, транспортної інфраструктури та соціальних послуг. У результаті це підвищить соціально-економічну стійкість області, покращить якість життя населення та посилить роль Волині у загальноукраїнському й європейському просторі розвитку.

Отже, концепція регіонального (територіального) розвитку, представлена у сучасній науковій літературі, є важливим потенційним інструментом для формування ефективної просторової політики України. Її адаптація з урахуванням національних та регіональних особливостей створює передумови для сталого розвитку територій, зменшення регіональних диспропорцій та посилення конкурентоспроможності регіонів у європейському просторі.

Список використаних джерел:

1. Пугач С. Соціальна географія комунікаційних мереж Західної України : монографія / за ред. К. Мезенцева. Луцьк : вид-во «Терен», 2021. 284 с.

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

2. Пугач С., Стельмашук Н., Капітула С. До питання вибору показників рівня регіонального розвитку для аналізу територіальних одиниць України. *Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів*: мат. VIII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. м. Луцьк, 12–14 квіт. 2024 р. Луцьк : ФОП Мажула Ю. М., 2024. С. 136–138.

3. International Encyclopedia of Human Geography / Editors-in-chief R. Kitchin. 12 Volume Set. Elsevier, 2009.

4. Merlin P., Choay F. Dictionary of Town Planning and Development. 3rd Ed. Paris, 2010. 843 p.

5. Puhach S., Slashchuk A., Poruchynska I., Kaidyk O. Regional development and communication networks: case study of Western Ukraine. *Acta Scientiarum Polonorum Administratio Locorum*. 2024. 23(3). pp. 519–534. <https://doi.org/10.31648/aspal.9282>

6. Regional development. *Wikipedia, The Free Encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Regional_development.

Микола Силенко

ПУБЛІЧНІ ІНВЕСТИЦІЇ В УКРАЇНІ: ІНСТИТУЦІЙНІ ОБМЕЖЕННЯ ТА РИЗИКИ ПОГЛИБЛЕННЯ ДИСПРОПОРЦІЙ РОЗВИТКУ

Кандидат економічних наук, директор ТОВ «Бустерс стратегі»,
м. Чернігів, Україна
silenko_82@ukr.net

Постановка проблеми. Реформа управління публічними інвестиціями (Public Investment Management, PIM), що реалізується в Україні упродовж останніх років, є важливим етапом трансформації системи державного управління та бюджетного планування в умовах війни й відновлення. Її метою є перехід від фрагментарного фінансування проєктів до середньострокового планування та прозорого відбору інвестиційних ініціатив на основі єдиних процедур.

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

У 2025 році було задекларовано прогрес у впровадженні реформи РІМ, зокрема через формування середньострокових інвестиційних пріоритетів держави та поширення підходів управління публічними інвестиціями на регіональний і місцевий рівні. Водночас практика її реалізації на рівні територіальних громад виявила ряд інституційних проблем. Насамперед, вони пов'язані з процедурною залежністю доступу до коштів розвитку місцевих бюджетів та державних субвенцій від виконання нових вимог за умов асиметрії управлінської спроможності громад.

За таких умов наслідки впровадження реформи публічних інвестицій для розвитку територіальних громад і просторової диференціації залишаються недостатньо визначеними, що зумовлює потребу в їх системному науковому аналізі.

Мета статті — аналіз інституційних проблем імплементації процедур реформи публічних інвестицій на рівні територіальних громад України та оцінка ризиків посилення міжтериторіальних соціально-економічних диспропорцій в умовах війни.

Основні результати дослідження. У теоретико-прикладному вимірі реформа РІМ означає перехід до повного управлінського циклу публічних інвестицій. Він охоплює стратегічне планування та підготовку інвестиційних намірів, їх оцінювання, формування портфелів, реалізацію, моніторинг і аудит результатів. Такий підхід має підвищувати ефективність використання коштів і забезпечувати відтворюваність рішень через єдині правила, критерії та послідовність процедур на всіх рівнях — від держави до громади.

Водночас «циклічність» РІМ підсилює значення інституційної спроможності суб'єктів: для входу в повний інвестиційний контур потрібні компетенції зі стратегування, проектної підготовки, аналітики й супроводу даних. У цифровій екосистемі DREAM ці вимоги частково «вбудовані» в логіку інструменту та стандартизують підходи до пріоритезації. Разом з тим, це створює пороговий ефект для органів місцевого самоврядування (ОМС) із дефіцитом кадрових та управлінських ресурсів.

У 2025 році в Україні було досягнуто помітного прогресу у впровадженні реформи управління публічними інвестиціями на

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

державному рівні. Зокрема, здійснено перехід від фрагментарного та ситуативного фінансування до середньострокового планування та пріоритезації інвестиційних проєктів і програм. Сформовано Середньостроковий план пріоритетних публічних інвестицій держави на 2026–2028 роки, який визначає ключові напрями інвестування, критично важливі для економічного розвитку та соціальної сфери. Крім того, затверджено Єдиний проєктний портфель інвестиційних проєктів і програм України на 2026 рік, до якого включено 131 інвестиційний проєкт та 64 програми загальною вартістю 256,5 млрд євро. Усі проєкти, включені до портфеля, отримали статус пріоритетних для державного фінансування, а відповідна інформація є публічно доступною через цифрову екосистему DREAM. Це свідчить про формування на державному рівні цілісного інституційного контуру управління публічними інвестиціями [1].

Подібна позитивна динаміка спостерігається й на обласному рівні. Станом на кінець 2025 року до системи DREAM було внесено 23 середньострокові плани обласних військових адміністрацій, з яких 22 перейшли до етапу експертної оцінки та формування єдиних проєктних портфелів. Це вказує на достатній рівень інституційної спроможності регіонального рівня публічного управління для роботи за новими правилами РІМ.

На відміну від державного та обласного рівнів, інтеграція територіальних громад у систему управління публічними інвестиціями має нерівномірний і неповний характер. Ключовими чинниками цього виступають організаційні бар'єри впровадження: кадровий дефіцит, низька аналітична спроможність, обмеженість ресурсів на підготовку проєктів, а також недостатня "операційна" підтримка переходу від планів до портфелів і реалізації.

Опитування та комунікації з ОМС базового рівня фіксують високий попит саме на прикладне навчання, методичний супровід, цифрові інструменти для оцінювання та консультаційну підтримку при підготовці проєктів та розміщенні їх у системі DREAM [2].

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

У відповідь на ці виклики формуються інструменти посилення спроможності: навчальні програми, методичні матеріали та регіональні заходи для фахівців, а також інституційні “вузли підтримки” на кшталт DREAM Academy і мережі регіональних центрів експертизи. Однак ефективність цих механізмів для вирівнювання можливостей громад залежить від їх здатності адресно покривати групи громад із найнижчим стартовим рівнем спроможності — інакше стандартизація процедур закріплює асиметрію як стійку характеристику інвестиційного циклу [3].

Узагальнені результати інтеграції інвестиційних намірів громад у систему DREAM наведено в таблиці.

Табл. 1. Інтеграція інвестиційних намірів громад у DREAM станом на 26.01.2026

Показник	Україна	Сумська область	Чернігівська область
Всього територіальних громад	1469	51	57
Мають СПІ в DREAM	855	33	40
Мають ЄПП в DREAM	716	24	33

Джерело: розроблено автором за даними платформи DREAM

Наведені в таблиці дані свідчать, що серед 1469 територіальних громад України лише 855 громад сформували середньострокові плани інвестицій у системі DREAM, а до етапу формування єдиного проєктного портфеля перейшли 716 громад. Таким чином, повний інституційний цикл управління публічними інвестиціями реалізується менш ніж у половині громад країни. Водночас фіксується суттєве «просідання» між етапами стратегічного та проєктного планування, що вказує на наявність внутрішніх процедурних та інституційних бар’єрів у межах самого циклу PIM.

Виявлене «просідання» між формуванням середньострокових планів і переходом до єдиних проєктних портфелів доцільно інтерпретувати як маркер не стільки відсутності потреб, скільки недостатньої організаційної спроможності перетворювати

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

інвестиційні наміри на проектно підготовлені рішення. У такій логіці диспропорції розвитку посилюються не прямим перерозподілом ресурсів, а через різні транзакційні витрати доступу до інвестиційного циклу: спроможні громади швидше формалізують проекти та проходять оцінку, тоді як слабші громади втрачають можливість участі у змаганні за фінансування навіть за наявності об'єктивно вищих потреб.

Порівняльний аналіз прикордонних з Російською Федерацією регіонів (Чернігівської та Сумської областей) дозволяє конкретизувати ці обмеження в умовах підвищених безпекових ризиків. У Чернігівській області з 57 громад 40 громад мають середньострокові плани інвестицій, а 33 громади сформували єдині проектні портфелі. У Сумській області відповідні показники є нижчими: з 51 громади середньострокові плани інвестицій мають 33 ТГ, а єдині проектні портфелі — лише 24. Навіть за подібних безпекових умов рівень інтеграції громад у систему РІМ суттєво відрізняється.

Водночас спільною рисою для обох регіонів є значна частка громад, які не пройшли повний інституційний цикл управління публічними інвестиціями. Це свідчить про те, що виявлені обмеження не можуть бути пояснені виключно регіональною специфікою або прикордонним положенням, а мають системний характер.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що реформа управління публічними інвестиціями в Україні в умовах війни та відновлення забезпечила перехід до середньострокового планування й пріоритезації інвестицій на державному та обласному рівнях. Водночас на рівні територіальних громад імплементація процедур реформи виявила суттєві інституційні обмеження, зумовлені асиметрією управлінської, кадрової та організаційної спроможності.

Ключовим результатом дослідження є ідентифікація механізму, через який реформа РІМ може сприяти поглибленню міжтериторіальних соціально-економічних диспропорцій. За формально уніфікованих процедур громади стикаються з неоднаковими транзакційними витратами входу до повноцінного

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

інвестиційного циклу, що зумовлює різну здатність конвертувати інвестиційні наміри у проектно підготовлені рішення та отримувати доступ до фінансування.

Порівняльний аналіз прикордонних регіонів підтверджує системний характер виявлених обмежень і домінування інституційних чинників над регіональною специфікою. За відсутності адаптивних механізмів підтримки громад реформа, спрямована на підвищення ефективності та прозорості інвестицій, може мати асиметричний вплив на просторовий розвиток і відтворювати міжтериторіальні диспропорції в контексті післявоєнного відновлення України.

Список використаних джерел:

1. Міністерство економіки України. Реформа публічних інвестицій (PIM) у 2025 році: нові стандарти ефективності та прозорості. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://me.gov.ua/News/Detail/91a7bb20-f385-4b66-8aa9-68d6f400b920> (дата звернення: 25.01.2026).

2. Будейчук О. Стан реалізації реформи публічних інвестицій в територіальних громадах. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://decentralization.ua/en/news/19988> (дата звернення: 26.01.2026).

3. DREAM Академія: центр компетенцій та знань у сфері публічних інвестицій. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.dream.gov.ua/ua/news/article-122> (дата звернення: 26.01.2026).

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

Олександра Хомик

ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПУБЛІЧНИМИ ІНВЕСТИЦІЯМИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

*Департамент економічного розвитку
Чернігівської обласної державної адміністрації
м.Чернігів, Україна, ol_khomyk@ukr.net*

Управління публічними інвестиціями на регіональному рівні є одним із ключових інструментів реалізації державної регіональної політики та забезпечення сталого розвитку територій. В умовах децентралізації та воєнних викликів зростає роль інституційної спроможності органів публічної влади щодо ефективного планування, відбору та реалізації інвестиційних проєктів. Особливої актуальності ці питання набувають для прикордонних регіонів України, зокрема Чернігівської області.

Інституційний підхід до управління публічними інвестиціями передбачає аналіз сукупності формальних правил, процедур, організаційних структур і механізмів взаємодії між суб'єктами публічного управління. Публічні інвестиції спрямовуються на розвиток інфраструктури, соціальної сфери, людського капіталу та економічної стійкості регіонів.

Чернігівська область характеризується прикордонним розташуванням, значною часткою сільських територій та демографічними викликами. Воєнні дії призвели до руйнування об'єктів транспортної, житлово-комунальної та соціальної інфраструктури, що суттєво вплинуло на пріоритети публічних інвестицій.

На сьогодні внаслідок обстрілів та бомбардувань на Чернігівщині пошкоджено або зруйновано понад 17400 об'єктів. Ця кількість з кожним днем збільшується, адже прикордонні громади щодня потерпають від ворожих обстрілів. Пошкоджень зазнали об'єкти у майже усіх громадах області (56 із 57-ми).

Крім того, державного інвестування потребують не лише пошкоджені активи, а й об'єкти, що забезпечують безперерійне

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

надання базових послуг та стабільну життєдіяльність населення у громадах. Це об'єкти критичної, соціальної інфраструктури, ЦНАПИ та інші.

Водночас значна частина об'єктів соціальної інфраструктури, зокрема заклади освіти та охорони здоров'я, потребує комплексної модернізації. З огляду на безпекові виклики сьогодення пріоритетним напрямом залишається розбудова мережі споруд цивільного захисту шляхом їх капітального ремонту або нового будівництва.

Джерелами залучення фінансування на здійснення ремонтних робіт наразі є кошти державного бюджету, міжнародних організацій та фондів.

У 2025 році підтримка регіонів у порівнянні з попередніми роками не стала меншою, зокрема з державного бюджету області було передбачено 1,6 млрд гривень.

Варто зазначити, що потенціал державних механізмів підтримки наразі громадами використовується не в повному обсязі. Підготовка якісних проєктів потребує кваліфікованих кадрів. Разом з тим, одних лише зусиль громад недостатньо – потрібна зрозуміла, прозора та єдина для всіх система, у межах якої працюватимуть ці проєкти.

Саме в цих умовах особливого значення набуває реформа управління публічними інвестиціями, спрямована на забезпечення прозорого та ефективного відновлення та розвитку громад, регіонів і країни загалом. Це важливий крок до переходу від точкових рішень до системного й стратегічного інвестування.

Реформа передбачає зміну підходів до планування, оцінювання, бюджетування, реалізації, моніторингу та аудиту інвестиційних проєктів – на всіх рівнях, від державного до місцевого. Завдяки цьому стає можливим чітко визначити джерела фінансування та процедури реалізації інвестиційних ініціатив, у тому числі із залученням кредитних ресурсів і позик міжнародних партнерів.

У грудні 2023 року Уряд України ухвалив Дорожню карту реформування системи управління публічними інвестиціями, з якої реформа офіційно розпочалася. У 2025 році завершився її

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

перший, перехідний етап, і вже з цього року впроваджується нова модель управління публічними інвестиціями.

Законодавчо унормовано поняття та процедури управління публічними інвестиціями. Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо актуалізації та удосконалення деяких положень» від 16 січня 2025 року встановив зв'язок між системою управління публічними інвестиціями та середньостроковим бюджетним плануванням.

Одночасно зі схваленням Бюджетної декларації на 2026–2028 роки Уряд затвердив Середньостроковий план пріоритетних публічних інвестицій держави на 2026–2028 роки. Він визначає 12 секторів інвестування: транспорт, муніципальна інфраструктура та послуги, житло, енергетика, освіта і наука, охорона здоров'я, соціальна сфера, правова діяльність і судочинство, публічні фінанси, довкілля, цифровізація, громадська безпека.

На регіональному та місцевому рівнях необхідно розробити аналогічні середньострокові плани – на основі державного плану, власних стратегій розвитку та Стратегії сталого розвитку Чернігівської області до 2027 року, враховуючи потреби у відновленні, фінансові ресурси та наявні пріоритети.

Архітектура та логіка управління публічними інвестиціями на всіх рівнях закріплена постановою Кабінету Міністрів України № 527 «Деякі питання управління публічними інвестиціями» від 28 лютого 2025 року.

Крім того, функціонує модуль реформи та пілотний Єдиний проєктний портфель публічних інвестицій держави на платформі DREAM, яка дозволяє відстежувати весь шлях інвестиційних проєктів – від планування до фінансування та виконання робіт.

На рівні області проведено значну роботу з впровадження реформи. Оновлено Стратегію сталого розвитку Чернігівської області до 2027 року, яка узгоджена з пріоритетами Державної стратегії та враховує нові цілі щодо відновлення пошкоджених об'єктів, розмінування, створення безпечових умов і побудови партнерств. Чернігівською обласною радою затверджено План заходів на 2025–2027 роки з реалізації зазначеної Стратегії (рішення від 18.12.2025), що містить заходи, проєкти та програми

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

регіонального розвитку, структуровані за секторами й підсекторами інвестування.

Створено обласну інвестиційну раду, склад та Положення якої затверджено розпорядженням начальника Чернігівської обласної військової адміністрації від 14.08.2025 року № 1049.

На її засіданні схвалено та розпорядженням начальника Чернігівської обласної військової адміністрації від 10.09.2025 № 1110 затверджено Середньостроковий план пріоритетних публічних інвестицій області на 2026 – 2028 роки.

Середньостроковий план розроблено Департаментом економічного розвитку Чернігівської обласної державної адміністрації на підставі пропозицій від секторальних структурних підрозділів Чернігівської облдержадміністрації у межах орієнтовного граничного сукупного обсягу публічних інвестицій на середньостроковий період, доведеного Департаментом фінансів Чернігівської обласної державної адміністрації, а також з врахуванням інших джерел фінансування.

Середньостроковий план області визначає: наскрізні стратегічні цілі, пріоритетні галузі (сектори), основні напрями інвестування, підсектори галузей.

Наскрізними стратегічними цілями області на 2026–2028 роки визначено: безпеку, енергоефективність, реагування на зміни клімату, гендерну рівність та безбар'єрність.

Говорячи про Середньостроковий план публічних інвестицій ми можемо говорити про певну дорожню карту, яка показує, що саме ми будемо змінювати в області протягом найближчих років і на що підуть бюджетні кошти.

У час, коли ресурси обмежені, а викликів більше, ніж колись, цей план допомагає не розпорошувати сили, а зосередити їх на тому, що дійсно зміцнить область: на критично важливих об'єктах, на модернізації, на безпеці, на розвитку громад.

План узгоджено з усіма діючими стратегічними документами, в ньому визначеного ключові галузі, які потребують підтримки. Це дає розуміння – куди область рухається і яким має бути результат.

На сьогодні, до пріоритетних галузей (секторів) для публічного інвестування, визначених планом, відносяться сім

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

галузей: охорона здоров'я, освіта і наука, соціальна сфера, транспорт, громадська безпека, муніципальна інфраструктура та послуги, культура та інформація.

Основні напрями публічного інвестування (26 напрямків) зазначено в Додатку 1 до Середньострокового плану. Додаткові напрями публічного інвестування (26 напрямків), що можуть бути реалізовані за умов появи додаткового фінансування, зазначено в Додатку 2 Плану.

Середньостроковий план – це наша можливість працювати не навмання, а стратегічно. Планувати не на один рік, а на майбутнє. І головне – вкладати кошти туди, де вони приносять найбільшу користь людям.

Кожен проєкт, який подається на фінансування, має бути не випадковим, а чітко прив'язаним до пріоритетного напрямку інвестування. Спочатку він проходить базову перевірку, потім галузеву, а далі – експертну оцінку. Аналізується його ефективність, реалістичність і те, чи справді він відповідає потребам громад і області.

Після цього відбувається пріоритезація – прозора, об'єктивна, з конкретними критеріями. Так формується рейтинги, а з них – галузеві портфелі проєктів. І лише ті ініціативи, які відповідають пріоритетам області та мають реальний вплив, включаються до Єдиного проєктного портфеля публічних інвестицій області, тобто отримують шанс на фінансування.

Крім того, наявність актуальних (розроблених чи оновлених) стратегій дає громадам можливість переосмислити свої потреби, відмовитись від застарілих підходів та визначити ті завдання, які реально здатні змінити життя людей. А головне – саме актуальна стратегія відкриває двері до публічних інвестицій: державних, міжнародних, донорських. Інвестор хоче бачити логіку, пріоритети та сталість – і саме стратегія дає це розуміння.

За наявною інформацією 42 територіальні громади мають затверджені стратегії розвитку, а це 74%, із них 21 громада області оновила та затвердила стратегії з урахуванням пріоритетів, що визначені Державною та регіональною стратегією розвитку.

Теоретичні та прикладні питання регіонального розвитку в сучасних умовах. Проблеми стратегування та планування просторового розвитку регіону й територіальних громад

12 громад працюють у напрямку стратегічного планування, 3 громади такий процес поки що не розпочали.

Паралельно в громадах області триває процес затвердження Середньострокових планів пріоритетних публічних інвестицій (далі – СПІ), формування та схвалення єдиних проєктних портфелів (далі – ЄПП) територіальних громад.

За інформацією районних державних адміністрацій СПІ затверджено в 44 громадах, не затверджено – в 13 громадах, ЄПП схвалено в 35 громадах.

Реформа управління публічними інвестиціями є не лише технічним оновленням законодавства відповідно до умов Євроінтеграційного курсу чи зобов'язань перед донорами.

Це переформатування всієї багаторівневої фінансової системи, коли інвестиційні ресурси чітко прогнозуються у взаємозв'язку із стратегічними цілями та бюджетним плануванням. Залучення місцевого самоврядування до формування цієї оновленої системи, як партнерів, дозволить ефективніше використовувати бюджетні кошти на всіх рівнях, забезпечуючи прозорість і результативність.

Інституційні аспекти управління публічними інвестиціями є визначальними для забезпечення сталого розвитку регіонів. Для Чернігівської області ефективне інституційне управління публічними інвестиціями є важливим чинником післявоєнного відновлення, підвищення соціально-економічної стійкості та конкурентоспроможності регіону.

Список використаних джерел:

1. Середньостроковий план пріоритетних публічних інвестицій Чернігівської області на 2026 – 2028 роки. Офіційний вебсайт Чернігівської облдержадміністрації. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://cg.gov.ua/docs/1/2025/09/3577856.pdf>.

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2025 р. №527 «Деякі питання управління публічними інвестиціями».

Соціально-демографічні, медико-географічні, кліматичні та екологічні проблеми
Чернігівської області

**СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ, МЕДИКО-
ГЕОГРАФІЧНІ, КЛІМАТИЧНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ
ПРОБЛЕМИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Олександр Бездухов

ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА ДОВКІЛЛЯ ЧЕРНІГІВЩИНИ

*Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
м. Ніжин, Україна
s.bezdukhov@ukr.net*

Чернігівщина однією з перших зазнала вторгнення військ російської федерації. Рух важкої техніки, вибухи, будівництво фортифікаційних споруд і бойові дії завдали шкоди ґрунтовому покриву, призвели до деградації рослинного світу, руйнування екосистем, зменшення біорізноманіття, пожеж у лісах, забруднення повітря та водойм. Наслідки цього негативного впливу будуть довгостроковими та матимуть не лише локальний, а й глобальний характер.

26 млрд 28 млн 268 тис грн – саме така сума розрахованих збитків завданих довкіллю Чернігівської області воєнними діями з початку повномасштабної війни. Про це повідомляє Державна екологічна інспекція у Чернігівській області [2].

Під час повномасштабної війни з 24 лютого 2022 року територія Чернігівщини зазнала таких впливів через воєнні дії:

- Часткова окупація та проїзд військової техніки військ рф. Наявна спалена та розбита техніка, розливи паливно-мастильних речовин.

- Діяльність ДРГ, цілеспрямоване створення пожеж, вбивство співробітників лісової галузі.

- Забруднення вибухонебезпечними предметами та замінування територій суходолу, небезпека підриву людей, техніки та тварин.

- Потрапляння вибухонебезпечних предметів під час обстрілів у водні об'єкти, знищення водних екосистем, забруднення нерозірваними снарядами, потреба підводного розмінування в майбутньому.

- Руїнація місць зберігання нафтопродуктів.

- Фізичне пошкодження ґрунтового покриву та забруднення токсичними речовинами внаслідок обстрілів, зведення фортифікаційних споруд, окопів, проїзд важкої техніки.

- Руїнація кладовищ. Захоронення тіл загиблих на територіях непристосованих для створення поховань.

- Спалювання тіл загиблих загиблих в місцях не створених для такого використання.

- Пошкодження систем очищення води та каналізаційних систем.

- Постійні обстріли прикордонних територій 5-20 км, виникнення пожеж та руїнацій, вимушене відселення сіл.

- Руїнування інфраструктури та житлової забудови, утворення відходів руїнації.

- Лісові пожежі. Неможливість проведення заходів з гасіння через обстріли та замінування територій, лише оборювання навколо лісових масивів та сіл.

- Знищення біорізноманіття, загибель тваринного і рослинного світу, зокрема, підрип на вибухонебезпечних предметах.

- Відсутність доступу до природних ресурсів, неможливість здійснення заходів з менеджменту та охорони територій [6].

Під час воєнних дій відбувається **порушення ґрунтового покриву** внаслідок вибухів, переміщення техніки, обладнання окопів. Після вибухів снарядів утворюються вирви інколи глибиною до 5,0 метрів (в залежності від озброєння). В результаті частково або повністю знищується рослинний і ґрунтовий покрив, порушується ґрунтовий профіль та гідрологічний режим ґрунтів.

Шкода, завдана землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану становить ₴ 17 млрд 965 млн 413 тис. 180 грн [3].

Так, серед масштабних випадків можна відзначити руйнування готелю «Профспілковий» у місті Чернігові, внаслідок чого відбулось засмічення земельної ділянки, сума збитків складає 2 239 059,917 тис. грн; забруднення земель внаслідок вилливу нафтопродуктів ДО Комбінат «Астра», сума збитків складає 18 327,499 тис. грн та багато інших зафіксованих випадків заподіяння шкоди ґрунтам внаслідок військової агресії [2].

Нещодавно (29.11.2025) російські безпілотники вдарили по промисловій території міста Ніжин. Тоді під ударом опинилися резервуари для зберігання карбамідно-аміачної суміші. Інспектори під час огляду встановили, що внаслідок влучання було пошкоджено вісім наземних металевих ємностей загальним об'ємом 11 000 м³. З розірваних резервуарів хімічна суміш просто витекла на місцевість площею понад 13 000 м². Як зазначається, за результатами лабораторних досліджень відібраних проб у ґрунтах зафіксовано небезпечне перевищення допустимих норм нітратів та амонію. Розраховані збитки склали понад 13 мільйонів гривень [5].

У 2022-2025 роках у зв'язку із бойовими діями та окупацією Чернігівщини додалися **проблеми, пов'язані з замінуванням** значної площі лісових масивів, недоступністю значної кількості ділянок через велику протяжність лінії кордону з РФ, пошкодженнями лісових насаджень в результаті бойових дій.

Потенційно мінну небезпеку несе в собі майже вся Чернігівщина. Відповідно до інформації, поданої на джерелах Онлайн карти війни та ДСНС можна побачити, що від 80 до 90% області зазнали впливу внаслідок воєнних дій [1]. Площі забруднення вибухонебезпечними предметами більші за площі окупованих територій, оскільки бойові дії велися та продовжують вестися на значно більшій території. Зокрема, постійних обстрілів зазнають прикордонні території на півночі Чернігівської області. **Лісовий фонд області є високопожежонебезпечним об'єктом.** Пожежі в природних екосистемах, спричинені обстрілами, також завдають значних наслідків в зв'язку з тим, що їх тривалий час неможливо ліквідувати.

У лісах області за звітний період трапився 71 випадок лісових пожеж, загальною площею 58,2 га. Протягом дії заборони відвідування лісів лісові пожежі виникали в результаті ворожого обстрілу з території російської федерації.

З початку повномасштабної війни на прикордонних лісових територіях систематично потерпають від обстрілів території ДП «Ліси України». З 24.02.2022 по теперішній час, відповідно до проведених обстежень лісових територій, виявлені пошкодження на площах: ДП «Бобровицярайагролісництво» 14,9 га; ДП «Городнярайагролісгосп» 3,89 га; ДП «Черігіврайагролісгосп» 14,9 га.

497,4 га; вражені пожежами території державних міжгосподарських підприємств на площі 583,3 га; вражені пожежами території ДП «Чернігівський військовий лісгосп» на площі 416,2 га, з них знищено біля 145 га [4].

Враховуючи обмежений доступ до лісових масивів, розташованих у прикордонних смугах області, де триває систематичний обстріл територій, проведення обстежень лісових насаджень неможливе.

За інформацією, наданою власниками та землекористувачами об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) області, зазнали пошкоджень під час ведення бойових дій 11 об'єктів ПЗФ. Зокрема, можна відзначити загоряння лісових насаджень на території регіонального ландшафтного парку «Міжріченський» площею понад 416 га. Сума розрахованих збитків становить 3 421 372, 364 тисяч грн [2].

Через постійні обстріли прикордонних територій, заборонений доступ до об'єктів ПЗФ, розташованих в прикордонній зоні. До сьогодні є території та об'єкти ПЗФ, які потребують обстежень, оскільки вони не були перевірені на наявність вибухонебезпечних предметів.

Воєнні дії, в результаті яких відбуваються пожежі на промислових та інфраструктурних об'єктах, у житлових секторах та природних екосистемах спричиняють великі обсяги викидів парникових газів та інших забруднюючих речовин в атмосферне повітря. В регіоні внаслідок обстрілів, авіаційних та ракетних ударів зареєстровано як зруйновані або пошкоджені понад 14 тисяч будівель, споруд, об'єктів та систем життєзабезпечення.

Шкода, завдана атмосферному повітрю внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану становить – 5 млрд 625 млн 702 тис. 299 грн [3] (*горіння нафти, нафтопродуктів та газу – 1,57 млрд грн; лісові пожежі та інші насадження – 3,96 млрд грн; загоряння інших об'єктів – 0,1 млрд грн; неорганізований викид забруднювальних речовин або суміш таких речовин – 0,001 млрд грн*).

Водні ресурси області зазнали значної шкоди внаслідок руйнування очисних споруд та виведення з ладу обслуговуючих організацій, що займались водопостачанням та очищенням

стічних вод. Через авіаудари та обстріли, пошкодження чи повне знищення промислових об'єктів та сміттєзвалищ відбувались витоки небезпечних речовин, що призвели до забруднення водних ресурсів. Шкода, завдана водним ресурсам внаслідок надзвичайних ситуацій та/ або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану становить – 2 млрд 437 млн 152 тис. 752 грн [3].

Так, зокрема, у серпні 2024 року на річках Сейм та Десна було зафіксовано забруднення органічного характеру, яке 14 серпня потрапило у річку Сейм із цукрового заводу в селищі Тьоткіно Курської області рф. І, як наслідок, починаючи з 26 серпня 2024 року в Чернігівській області сталося забруднення головної водної артерії області – р. Десна.

Чернігівським обласним гідрометеоцентром, Деснянським басейновим управлінням водних ресурсів, Державною екологічною інспекцією у Чернігівській області та КП «Чернігівводоканал» було проведено щоденний моніторинг стану забруднення р. Сейм та Десна в межах Чернігівської області. За результатами лабораторних досліджень за фізико-хімічними показниками поверхневих вод було зафіксовано зниження розчиненого кисню (до величин 0,18-0,73 мгО₂/дм³) у водоймах та збільшення показників ХСК (хімічне споживання кисню), заліза загального, марганцю та азоту амонійного [6].

За рішеннями обласної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, в межах територіальних громад, населені пункти яких розміщені вздовж русел забруднених річок, було заборонено купання, вилов риби та використання річкової води для господарських потреб і напування худоби. Крім того, визначено місця та організовано роботи зі збору й утилізації мертвої риби, здійснювався контроль за реалізацією та перевезенням річкової риби на території Чернігівщини.

Сам факт спроби ОДА дослідити та оцінити екологічні збитки області є однозначно позитивним. Проте подальші кроки залишаються невизначеними. Очевидно, що бюджету області не вистачить для компенсації навіть тих 18 мільярдів гривень, про які йдеться у звіті екологічного департаменту.

Власне, стан довкілля викликав занепокоєння ще до повномасштабного вторгнення. Керівництво області визнавало:

заходи з очищення не проводяться через брак коштів. Запити на фінансування проєктів, які регулярно надсилали до Києва, так само регулярно відхиляли.

Отже, на повне відновлення забруднених територій ☐ як зі «старими» проблемами, так і з тими, що виникли через окупацію та бойові дії ☐ не варто сподіватися навіть у середньостроковій перспективі. Максимум, на що може розраховувати регіон, ☐ це допомога у розмінуванні.

Попри те, що про масштабні екозаходи поки залишається лише мріяти, обласній владі не слід ігнорувати цю проблему. Попередня оцінка збитків свідчить про розуміння ситуації з боку керівництва. Зокрема, 19.03.2025 року була оприлюднена «Оновлена Стратегія сталого розвитку Чернігівської області на період до 2027 року» [7]. Це дає надію на глибше вивчення екологічної ситуації та розробку фахових планів її поліпшення ☐ тим паче, що досвід підготовки «Екологічних паспортів» минулих років підтверджує кваліфікацію місцевих спеціалістів.

Список використаних джерел:

1. Вплив воєнних дій на екосистеми басейну Десни та верхнього Дніпра. Аналітичний звіт. URL: <https://epl.org.ua/announces/vplyv-voyennyh-dij-na-ekosystemy-basejnu-desny-ta-verhnogo-dnipra/>

2. Головний еколог Чернігівщини розповів про наслідки та вплив війни на довкілля. URL: <https://www.sknews.net/holovnyy-ekoloh-chernihivshchyny-rozpoviv-pro-naslidky-ta-vplyv-viyny-na-dovkillia/>

3. Довкілля Чернігівщини зазнало понад 26 мільярдів збитків через війну. URL: <https://www.0462.ua/news/3870473/dovkillia-chernigivsini-zaznalo-ponad-26-milardiv-zbitkiv-cerez-vijnu>

4. Екологічний паспорт Чернігівської області за 2024 рік. URL: <https://eco.cg.gov.ua/index.php?id=15800&tp=1&pg=>

5. Забруднені ґрунти і шкода довкіллю понад 13 млн грн: екологи про наслідки атаки БПЛА по резервуарах з добривами у Ніжині. URL: <https://suspilne.media/chernihiv/1198706-zabrudneni-grunti-i-skoda-dovkillu-ponad-13-mln-grn-ekologi-pro-naslidki-ataki-bpla-po-rezervuarah-z-dobrivami-u-nizini/>

6. Звіт про стратегічну екологічну оцінку Програми економічного і соціального розвитку Чернігівської області на 2025 рік. URL: <https://cg.gov.ua/index.php?tp=main>

7. Стратегія сталого розвитку Чернігівської області на період до 2027 року. URL: <http://cg.gov.ua/index.php?id=28101&tp=1>

Наталія Гунько, Наталія Короткова, Ольга Дубова

СТАРІННЯ НАСЕЛЕННЯ ЧЕРНІГІВЩИНИ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЙОГО ВРАХУВАННЯ ПРИ ПЛАНУВАННІ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ Й ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

*Державна установа «Національний науковий центр радіаційної
медицини, гематології та онкології Національної академії
медичних наук України», м. Київ, Україна
labmeddem@ukr.net*

Згідно з прогнозами [1] у XXI столітті старіння охопить весь світ і у 2050 р. частка людей похилого віку може вже скласти чверть світового населення, а в найбільш розвинених регіонах досягти рівня, що охоплює більше третини населення. Збільшення чисельності осіб старшого віку також очікується і в Україні [2].

Відомо, що населення Чернігівщини одне з найстаріших в країні. Середній вік жителів області становить 43,9 роки (в Україні – 41,8 роки) [3]. Коефіцієнт постаріння у 2020 році дорівнював 27,4 % (2000 р. – 26,7 %, рис. 1). Стабільною залишається тенденція до переважання у населенні післяпрацевдатного віку жінок (2020 рік – 33,0 %, проти 32,1 % у 2000 році).

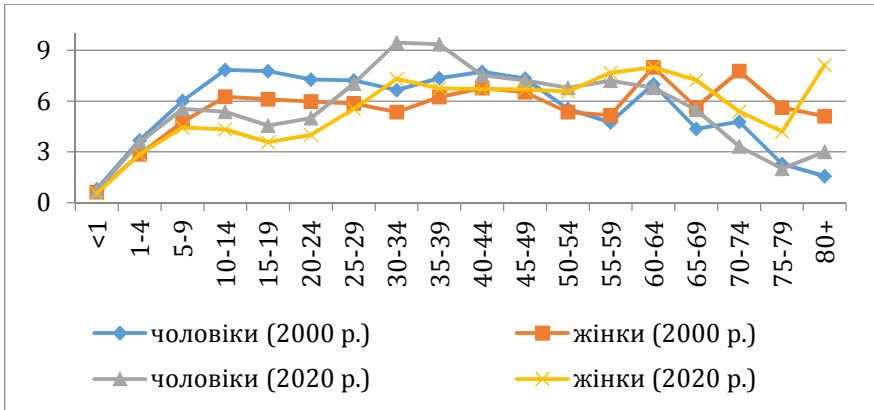

Рис. 1. Статево-вікова структура населення Чернігівської області у 2000 та 2020 роках, %

Світова спільнота стурбована тим, що до 2050 року прогнозується зростання частки людей у віці понад 80 років у населенні світу з 1 до 4 % [1]. А згідно зі статистичними даними по Чернігівській області у 2020 році таких осіб вже було 5,8 % від населення (жінки 8,1 %, чоловіки 3,0 %), проти (у 2000 році, відповідно, 3,5 %, 5,1 %, 1,6 %) [3].

Невідворотність демографічного старіння стосується особливої категорії громадян країни – осіб, що постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. Станом на початок 2023 року в Україні під наглядом закладів охорони здоров'я перебувало 1 млн 398,6 тис., з них мешканців Чернігівщини – 55,7 тис. осіб [4]. Відомо, що стан їх здоров'я тривалий час є гіршим порівняно з неопроміненим населенням, а рівень інвалідизації вищим. Особливо це стосується когорти учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, значна частка яких досягла літнього віку (рис. 2, чоловіки – 58,6 %, а жінки – 71,0 %). Зазначених осіб в Чернігівській області понад 6,1 тисяч.

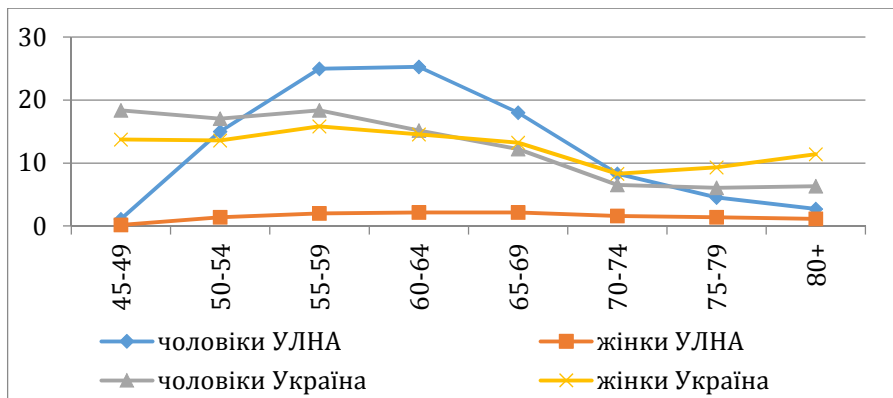

Рис. 2. Статеві-вікова структура населення України та УЛНА, 2018 рік, %

Дослідження як вітчизняних вчених, так і закордонних засвідчують виразний зв'язок між погіршенням функціонального стану літніх людей, зумовленого інвалідністю або обмеженням фізичних функцій, та їх залежністю від допомоги інших, потребами в догляді наприкінці життя [5]. У всьому світі право людини на здоров'я має забезпечуватися національними державними програмами, стратегією розвитку та політикою в галузі охорони здоров'я на національному, регіональному та локальному рівнях. В Україні у 2018 році Урядом було схвалено Стратегію державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року [6], але військова агресія Російської Федерації змінила усі державні плани.

Здійснювані в останнє десятиріччя в країні заходи щодо осучаснення вітчизняної парадигми охорони здоров'я – з медицини на охорону громадського здоров'я – та курс на децентралізацію влади, який надав громадам права вирішувати більшість питань життєдіяльності, вимагає адекватної реакції суспільства та вжиття відповідних заходів щодо надання медико-соціальної допомоги людям похилого віку. Люди у віці 60 років і старше зазвичай мають інші потреби та поведінку, ніж люди

молодшого віку. Вони, як правило, менше працюють і заощаджують, потребують більшої медичної допомоги і, при погіршенні здоров'я, збільшується потреба в сторонньому догляді [7].

На Чернігівщині ситуація ускладнюється не тільки наслідками війни, а і високим рівнем безробіття в переважно сільськогосподарському регіоні. Крім того, до втрат природної смертності додаються військові. А тисячі покалічених війною людей стають додатковим навантаженням на заклади охорони здоров'я та соціальні служби. Тому при плануванні просторового розвитку територіальних громад пропонується враховувати незворотні зміни вікового складу населення й стану їх здоров'я. Бажано активно залучати їх до економічної, політичної, соціальної і духовної сфер життя громад, створювати умови для самореалізації літньої людини в різних аспектах (посильна праця, волонтерство, доброчинність і т. д.). Необхідно звернути увагу на існуючі усталені роками форми й методи соціальної роботи з людьми похилого віку: створення груп взаємодопомоги, психолого-соціальна підтримка у вигляді консультацій різного характеру, організація культурного дозвілля, натуральна підтримка у вигляді продуктів харчування, палива, медикаментів, засобів гігієни, організації гарячого харчування тощо; покращення соціальних умов завдяки наданню соціальних послуг удома; грошова допомога тощо. Зростання кількості літнього населення потребує розроблення механізмів задоволення потреб та інтересів зазначеної категорії осіб в умовах цифровізації.

Список використаних джерел:

1. David E. Bloom, David Canning, Günther Fink. Implications of Population Aging for Economic Growth. Working Paper / National Bureau of Economic Research. 2011 January. URL: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w16705/w16705.pdf.
2. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. (колектив авторів) / за ред. Е. М. Лібанової. Київ : Укр. центр соціальн. реформ, 2006. URL: <https://www.idss.org.ua/monografii/Prognoz%20Ukrain.pdf>.
3. Банк даних / Населення України / Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

4. Українська База медико-статистичної інформації «Здоров'я для всіх» / Центр громадського здоров'я МОЗ України. URL: <http://medstat.gov.ua/ukr/news>.

5. Визначення віку, з якого особа може вважатися особою похилого віку: огляд міжнародного досвіду та національні практики. URL: <https://bit.ly/3BeS3i0>.

6. Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року від 11 січня 2018 р. : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 10-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2018-%D1%80#Text>.

7. Іванова І. Б. Соціальна робота з людьми похилого віку : навч. посібник. Київ : Університет "Україна", 2023. 220 с.

Василь Затула

ГЕОГРАФІЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗПОДІЛУ ТА ЗМІНИ РЕЖИМУ ВИПАДАННЯ АТМОСФЕРНИХ ОПАДІВ У ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна
vaszatula@knu.ua*

Режим зволоження є невід'ємною частиною характеристики території. При цьому велике значення має не тільки річна кількість атмосферних опадів, але і розподіл їх протягом року. У даній роботі розглядаються географічні закономірності розподілу атмосферних опадів та зміна режиму їх випадання в Чернігівській області в контексті сучасних змін клімату.

Дане дослідження ґрунтується на методах кліматологічного аналізу місячних рядів середньої кількості опадів за два стандартні кліматологічні періоди 1961–1990 та 1991–2020 років.

Важливою рисою сучасних кліматичних змін в Чернігівській області стали зменшення кількості атмосферних опадів та помітна структурна перебудова режиму їх випадання протягом року.

Порівняно з 1961–1990 рр. річна кількість опадів в регіоні у 1991–2020 рр. зменшилася в середньому на 25 мм. У розрізі окремих метеорологічних станцій зменшення річної кількості опадів коливалося у межах від 2 мм у Ніжині до 54 мм у Покошичах. Коефіцієнт кореляції між рядами річної кількості опадів у ці періоди спостереження становив 0,935. Цікаво, що процес послаблення режиму зволоження в області поєднувався також зі зменшенням показників мінливості атмосферних опадів (табл. 1).

Табл. 1. Статистичні характеристики рядів річної кількості атмосферних опадів на метеорологічних станціях Чернігівської області у 1961–2020 роках

Статистичні характеристики	Ряди спостереження		
	1961–1990 рр.	1991–2020 рр.	різницевий ряд
Максимум	715	661	-2
Мінімум	599	584	-54
Середнє значення	632,6	607,6	-25,0
СКВ	38,6	25,3	17,4
Коефіцієнт варіації	0,061	0,042	-0,696

У просторовому відношенні має місце зростання річної кількості опадів з південного заходу на північний схід. Особливо чіткою є тенденція до зростання їх кількості з висотою: коефіцієнти детермінації одержаних рівнянь регресії для обох періодів спостереження (рис. 1) перевищують 0,85. Разом з тим, коефіцієнт лінійного тренду такої залежності значно зменшився, а саме від 1,217 до 0,804.

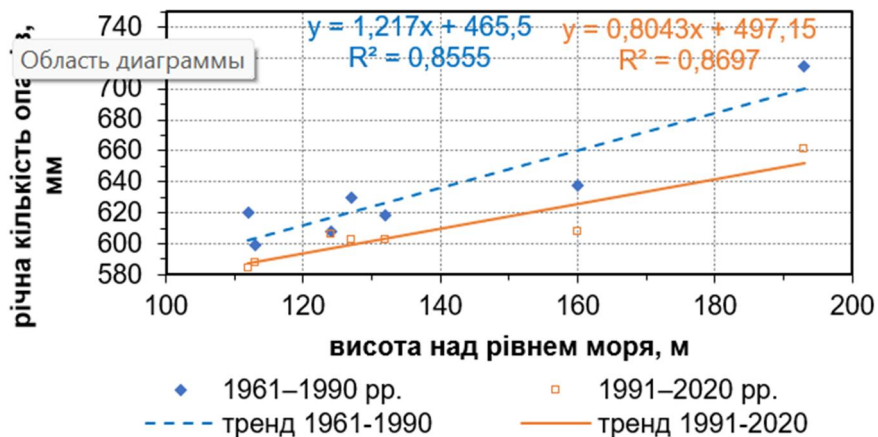

Рис. 1. Залежність річної кількості опадів від висоти над рівнем моря. 1961–1990 та 1991–2020 роки

Деякі зміни розподілу атмосферних опадів протягом року відображено в табл. 2.

Табл. 2. Номери найвологіших і найсухіших місяців року на метеорологічних станціях Чернігівської області у 1961–2020 роках

Метеорологічна станція	Найвологіші місяці		Найсухіші місяці	
	1961–1990 рр.	1991–2020 рр.	1961–1990 рр.	1991–2020 рр.
1. Семенівка	7	7	2	3
2. Сновськ	7	7	10	2
3. Покошичі	7	7	2	4
4. Чернігів	7	7	3	3
5. Ніжин	7	7	2	3
6. Остер	7	7	3	1
7. Прилуки	7	6	2	2

Як бачимо, літній максимум опадів достатньо стійкий, що аж ніяк не можна сказати про час настання річних мінімумів. З табл. 2 видно, що найбільшій на опади є холодний період року, однак окреслити його вужчими рамками якогось одного чи двох місяців не вдається. На таку особливість перебудови річного ходу опадів в масштабах усієї України було вказано у роботі [1].

В умовах глобального потепління період максимальної сухості все частіше зсувається на початок і середину календарної весни, коли рослини найбільше потребують вологи.

Список використаних джерел:

1. Затула В. Комплексна оцінка посушливості клімату України. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Геологія. Географія. Екологія». 2024. Вип. 61. С. 180–192. DOI: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2024-61-15>.

Василь Затула

ГРОЗОВА ДІЯЛЬНІСТЬ В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна
vaszatula@knu.ua*

Серед атмосферних явищ особливе місце посідає гроза. Вона виникає у нестійко стратифікованих шарах вологого повітря тропосфери з великими вертикальними градієнтами температури та інтенсивними висхідними рухами, які спричиняють утворення та розвиток потужних купчастих і купчасто-дощових хмар. Останні вирізняються дуже небезпечним для авіації поєднанням метеорологічних умов: підвищеною електричною активністю, сильною турбулентністю та обмерзанням, високою водністю, градом, шквалістим посиленням вітру [4].

Основною причиною грозової діяльності є термічна нестійкість атмосфери. В роботі [1] показано великий вплив індексів

нестійкості атмосфери на число днів з грозою у м. Києві. За синоптичними умовами формування різко переважають внутрішньомасові грози, менш поширеними є грози, пов'язані з холодними і теплими фронтами, ще рідшими є випадки гроз, приурочених до фронтів оклюзії [3, 4]. Такими ж є й умови виникнення і розвитку грозової діяльності в Чернігівській області, хоча її режим вирізняється своїми особливостями.

Основними характеристиками грозової діяльності вважаються число днів з грозою та тривалість грози.

У річному підсумку в Чернігівській області пересічно спостерігається до 30 днів з грозою, що майже не відрізняє її від решти північних областей України. В розрізі окремих метеорологічних станцій середнє число днів з грозою коливалося від 22–35 днів у 1961–1990 рр. до 24–35 днів у 1991–2020 рр. Особливо багато днів з цим явищем відмічалось на півночі регіону (МС Семенівка – 35 днів), де інтенсивнішою є циклонічна діяльність.

Грози в Чернігівській області зазвичай розвиваються в теплий період року, з квітня по жовтень (рис. 1). Особливо частими є вони у червні і липні: у ці місяці відмічається пересічно 6–10 днів з грозою. Зрідка (не частіше, ніж раз на два-три роки) тут бувають грози у березні та листопаді.

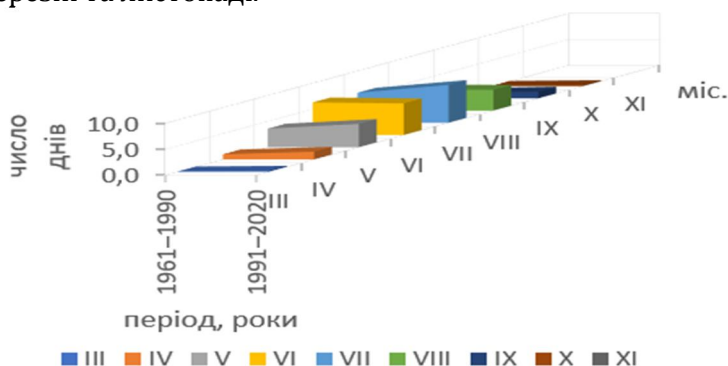

Рис. 1. Річний хід кількості днів з грозою у Чернігові у 1961–1990 та 1991–2020 роках

Протягом 1991–2020 рр. середнє число днів з грозою в області по усій вибірці метеорологічних станцій дещо скоротилося (на 1,1

дня) порівняно з періодом 1961–1990 рр. Однак ця тенденція не була повсюдною. Якщо на метеостанції Остер число днів з грозою скоротилося на 5,5 днів, то в Чернігові воно навіть на 3,2 дні збільшилося. В роботі [4] показано, що основною причиною посилення грозової діяльності у великих містах і промислових центрах України є загальне збільшення шорсткості підстильної поверхні у процесі їх розвитку.

Як відомо, за часом утворення в усій Україні різко переважають денні грози, що пояснюється найвищим прогріванням підстильної поверхні та загальним зростанням нестійкості атмосфери в післяполуденні години.

Середня тривалість грози на окремих метеорологічних станціях Чернігівської області коливалася в межах від 38 год у Чернігові до понад 80 год. у Семенівці. На чотирьох метеорологічних станціях вона зменшилася від першого до другого періоду спостереження (Сновськ, Чернігів, Ніжин, Остер), на інших трьох метеостанціях (Семенівка, Покошичі та Прилуки) вона, навпаки, хоч і не суттєво, але збільшилася. Така ситуація може бути у першому випадку відгуком регіональної кліматичної системи на послаблення циркуляції атмосфери в помірних широтах в умовах глобального потепління (послаблення циклонічної діяльності та зменшення повторюваності пов'язаних із нею фронтальних гроз). З іншого боку, загальне підвищення температури підстильної поверхні і повітря за цих самих умов має сприяти посиленню термічної конвекції та зростанню повторюваності гроз внутрішньомасового походження.

Середня тривалість грози у день з грозою в Чернігівській області становить 1,5–2,5 год, причому від одного кліматологічного періоду спостереження до іншого вона майже не змінилася.

Таким чином, характеристики грозової діяльності в Чернігівській області є типовими для півночі України. Представлені в цій роботі оцінки їх змін в останні десятиріччя також узгоджуються з оцінками, отриманими іншими дослідниками [2].

Список використаних джерел:

1. Балабух В.О., Шпутун І.М., Затула В.І. Грозова діяльність в Київській області та метеорологічні умови, які її зумовлюють. Природничо-географічні дослідження рельєфу, клімату та поверхневих вод: сучасний стан та перспективи розвитку (до 75-річчя кафедр КНУТШ: землезнавства та геоморфології, метеорології та кліматології, гідрології та гідроекології). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 2-4 жовтня 2024 р.). Київ, 2024. С. 79-80.
2. Заболоцька Т.М., Підгурська В.М., Шпиталь Т.М. Грозова діяльність на території України. Наукові праці УкрНДГМІ. 2007. Вип. 256. С. 92-98.
3. Клімат України / За ред. В.М. Ліпінського, В.А. Дячука, В.М. Бабіченко. Київ: Вид-во Раєвського, 2003. 343 с.
4. Zatul V.I., Zatul N.I., Symonets T.S. Observation and forecasting of thunderstorms in the modern practice of advisory of Kyiv International Airport (Zhuliany). Conference Proceedings, Geoinformatics, May 2021, Volume 2021, p. 1-6. DOI: <https://doi.org/10.3997/2214-4609.20215521076>.

Василь Затула, Роман Богатиренко, Роман Брагінець,
Анна Буденна

СУЧАСНИЙ СТАН І ЗМІНИ ПОСУШЛИВОСТІ КЛІМАТУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

vaszatula@knu.ua; b.roman1307@ukr.net; rbraginets236@gmail.com;
anechkabudennaya@gmail.com

Аридність (посушливість) належить до найважливіших властивостей клімату. Вона пов'язана з особливостями режиму зволоження певної території, насамперед упродовж вегетаційного періоду. Чернігівській області також притаманні певні регіональні

риси аридності, які мають велике значення для формування кліматичної політики регіону [1, 3].

В сучасній кліматологічній практиці аридність клімату прийнято оцінювати з допомогою спеціальних кліматологічних індексів. Деякі із них розглянемо докладніше.

Свого часу значного поширення набув такий показник посушливості клімату як фактор дощу Річарда Ланга [2]:

$$I_L = P/t, \quad (1)$$

де I_L – фактор дощу Ланга; P та t – річні кількість опадів (мм) і температура повітря ($^{\circ}\text{C}$), відповідно.

Вважалося, що цей показник буде використовуватися виключно для оцінки умов накопичення гумусу в ґрунті, можливого тільки за певних додатних температур, однак при зіставленні аридності кліматів в різних термічних умовах зручніше користуватися індексом аридності Емманюеля де Мартонна [2]:

$$I_{DM} = P/(t + 10), \quad (2)$$

де I_{DM} – індекс аридності де Мартонна; P – річна кількість опадів, мм; t – середня річна температура, $^{\circ}\text{C}$.

В розрізі окремих місяців зручно користуватися таким різновидом індексу аридності:

$$I_m = 12P'/(t' + 10), \quad (3)$$

де I_m – місячний індекс аридності; P' і t' – середні місячні значення кількості опадів (мм) та температури повітря ($^{\circ}\text{C}$), відповідно, для даного місяця. Вважається [1], що при $I_m < 20$ необхідна іригація землі.

Ще в одному індексі поєднуються обидва підходи [1]:

$$PCI = \frac{1}{2} \left(\frac{P}{t+10} + \frac{12P'_d}{t'_d+10} \right), \quad (4)$$

де PCI – комбінований індекс Пінна (Pinna Combinative Index); P'_d і t'_d – середні місячні значення кількості опадів (мм) і температури повітря ($^{\circ}\text{C}$) для найсухішого місяця року. Зауважимо, що за даними італійських вчених [4], ще в 20-х роках ХХ ст. цей індекс запропонував де Мартонн.

В роботі [1] показано, що для України і, ймовірно, інших країн помірного поясу краще використовувати модифікований автором варіант індексу Пінна:

$$PCI_m = \frac{1}{2} \left(\frac{P}{t+10} + \frac{12P'_d}{t'_d+10} \right), d \in W, \quad (5)$$

де P'_d і t'_d – середні місячні значення кількості опадів (мм) і температури повітря (°C) для найсухішого місяця множини W місяців теплого півріччя. Як відомо, в Україні цей період триває з квітня по вересень.

Луїс Ембержер у 1930 р. запропонував такий індекс аридності:

$$I_E = \frac{100P}{t_{\max}^2 - t_{\min}^2}, \quad (6)$$

де I_E – індекс аридності Ембержера; P – середня річна кількість опадів, мм; t_{\max} та t_{\min} – середні температури повітря (°C) найтеплішого і найхолоднішого місяців року, відповідно.

Представлені нижче результати оцінки аридності клімату отримано шляхом обчислення та кліматологічного опрацювання індексів аридності на усіх семи метеорологічних станціях Чернігівської області за останні шість декад. З цією метою використовувалися дані Кліматичних кадастрів України за періоди 1961–1990 і 1991–2020 років, які вважаються найбільш достовірними і репрезентативними для усєї території регіону.

Згідно з класифікацією кліматів де Мартонна, Чернігівська область характеризується гумідним ($28 < I_{DM} \leq 35$), або дуже гумідним ($35 < I_{DM} \leq 55$) кліматом.

Важливою тенденцією є поступова аридизація клімату, на яку вказують від'ємні прирости показника I_{DM} в 1991–2020 рр. відносно 1961–1990 рр. Значення індексу I_{DM} від першого періоду спостереження до другого скоротилися в діапазоні від 6,94 % для Ніжина до 14,5 % для Покошичів.

За модифікованим комбінованим індексом Пінна Чернігівська область також належить до гумідних ($20 \leq PCI_m < 30$), або дуже гумідних ($30 \leq PCI_m < 50$) регіонів.

За винятком Прилук, відносні зміни індексу PCI_m в Чернігівській області були дуже близькими: від -10,21 % для Ніжина до -16,16 % для Покошичів.

За індексом Луїса Емберже (табл.1), на усій території Чернігівської області протягом обох кліматологічних періодів спостерігався тільки один різновид клімату – гумідний ($I_E > 90$). Водночас, темпи аридизації за цим індексом були виключно

високими. Про них свідчить відносне зменшення індексу I_E в діапазоні від 22,5 % для Ніжина до 32,9 % для Семенівки, що, власне кажучи, є дуже великою зміною.

**Табл. 1. Індекс Емберже на метеорологічних станціях
Чернігівської області у 1961–2020 рр.**

№ з/п	Назва метеорологічної станції	Період спостереження		Зміни I_E , 1991–2020 рр. відносно 1961–1990 рр.	
		1961–1990 рр.	1991–2020 рр.	одиниць	%
1	Семенівка	245,4	164,8	-80,6	-32,9
2	Сновськ	215,3	153,5	-61,7	-28,7
3	Покошичі	267,5	182,0	-85,5	-32,0
4	Чернігів	200,1	146,0	-54,1	-27,0
5	Ніжин	197,9	153,3	-44,6	-22,5
6	Остер	195,3	140,8	-54,5	-27,9
7	Прилуки	190,9	145,3	-45,6	-23,9

Таким чином, розглянуті індекси аридності правильно відображають гумідний характер клімату Чернігівської області, а також чітку тенденцію до його аридизації. Водночас, для оцінки темпів аридизації клімату краще користуватися індексами де Мартонна та модифікованим індексом Пінна. Традиційний комбінований індекс аридності Пінна та індекс аридності Емберже виявляють підвищену чутливість до сезонного перерозподілу кількості опадів та температури повітря на сучасному етапі перебудови регіональної кліматичної системи в умовах глобального потепління.

Список використаних джерел:

1. Затула В. Комплексна оцінка посушливості клімату України. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Геологія. Географія. Екологія». 2024. Вип. 61. С. 180-192. DOI: <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2024-61-15>.

2. Затула В.І. Статистичний аналіз аридності клімату в Україні. Фізична географія та геоморфологія. 2019. Вип. 93(1). С. 19-24. DOI: <https://doi.org/10.17721/phgg.2019.1.03>.

3. Затула В.І. Аридизація клімату України та її вплив на сільське господарство. Вплив кліматичних змін на просторовий розвиток територій Землі: наслідки та шляхи вирішення. Матеріали III Міжнар. наук.-практич. конф. [Херсон, 11-12 червня 2020 року]. Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2020. С. 121-124.

4. Marchi M., Chiavetta U., Castaldi C., Ducci F. Does complex always mean powerful? A comparison of eight methods for interpolation of climatic data in Mediterranean area M. Marchi. Italian journal of agrometeorology. 2017. Vol. I. P. 59-72. DOI: <https://doi.org/10.19199/2017.1.2038-5625.059>.

Армаїс Оганян

З ІСТОРІЇ НІМЕЦЬКОЇ ГРОМАДИ НА ТЕРЕНАХ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Студентське наукове товариство Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна*
armaisoganan@gmail.com

Науковий керівник: д-р іст. наук, проф. Кучменко Е. М.,
Ніжинський державний університет імені Миколи,
Ніжин, Україна kuchmeh@yahoo.com

З початку нової повномасштабної фази російського вторгнення в Україну, Чернігівська область постала однією із периферій війни, зазнаючи відчутних наслідків російської агресії, як прямих, так і опосередкованих. Ці наслідки проявляються на побутовому, економічному, логістичному, ментальному та моральному рівнях, що в сукупності сприяє погіршенню умов життя для всіх жителів області. Однак, попри сучасні виклики, Чернігівщина протистоїть окупантам не одна, а з допомогою міжнародних партнерів, зокрема Латвії, Франції, США, Фінляндії, Швеції та Федеративної Республіки

Німеччини (надалі – Німеччина), про яку йтиметься далі. Варто зазначити, що німецька присутність на теренах Чернігівської області сягає ще XVIII ст. із заснуванням німецьких поселень на території сучасного Ніжинського району [5].

Актуальність статті полягає в її новаторському підході, а саме, через призму історизму розглядаються способи вибудови глибшої міжнародної співпраці із Німеччиною, німецькою діаспорою, задля створення більш інвестиційно привабливого реноме Чернігівській області.

Мета роботи – дослідити та виявити нові шляхи культивуації та популяризації спадщини німецьких поселенців на теренах Чернігівської області з подальшими можливостями співробітництва з Німеччиною.

Науковці, зокрема Борис Гузь [5], Олександр Самойленко [7], Олександр Герасимчук [4], Олег Баранков [2] досліджували проблематику історії німців на Чернігівщині та є авторами ґрунтовних й фундаментальних праць.

Власне, як було вище зазначено. перша постійна німецька присутність на Чернігівщині сягає ще XVIII ст. Як стверджує О. Баранков, перші постійні німецькі поселення з'явилися у першій половині XVIII ст., після указу Петра I, в якому йшла мова про розведення овець у Київській та Азовській губерніях. Для цього було відправлено 40 досвідчених вівчарів, які разом зі своїми родинами оселилися на Лівобережній Україні, зокрема, Чернігівщині [2, с. 6]. Згодом, процесам переселення німців до Чернігівщини, сприяла Єлизавета Петрівна та інтенсифікувала етнічна німкеня Катерина II, яка видала указ від 1766 року щодо переселення німців на незаймані території Чернігівщини [7, с. 56].

Мешканцям поселень надавалося право вільного віросповідання, тимчасово звільнилися повинності сплати податків та від військової та цивільної служби, що сприяло економічному зростанню спільноти [4, с. 47]. Перший комплекс німецьких поселень був заснований у 1767 р. на землях Борзнянського повіту, до яких входили 6 поселень німців-лютеран із землі Гессен, Пруссії, Саксонії та інших земель Німеччини. Окрім лютеран, також були німці-католики Австрії та німці-меноніти [5]. Імперський уряд обіцяв будівництво міста Катеринополя (на території Городка,

Ніжинського району), однак, не здійснив обіцяні плани, чим спричинив розпорошення німців по інших містах України. Хоча, ті німці, що залишилися стали дрібними підприємцями та ковалями [7, с. 57].

Загалом, було перевезено 855 осіб, з них 312 – католиків, 590 – лютеран та 43 – реформатори-кальвіністи [2, с. 7]. Недалеко від Бахмача було створено комплекс поселень, які склалися із шести колоній з адміністративним центром у Білій Вежі. Біля поселення знаходилися руїни фортеці, часів Русі, на честь якої цей комплекс отримав, власне, свою назву «біловезькі поселення». Які склалися із лютеранських поселень: Кальчинівка, Городок, Рундевізія (нім. Rundewiese) та католицьких поселень Великий Вердер (нім. Groß Werder) і Малий Вердер (нім. Klein Werder) [5]. У німецьких-католицьких селах Великий Вердер та Малий Вердер, які з 1945 р., об'єднані у одне село Зеленівка існує римо-католицький костел, який поєднує у собі риси, що притаманні українській та німецькій архітектурі, що свідчить про глибинну повагу поселенців до землі на яку вони перебралися. У духовному центрі німців-лютеран Білій Вежі існувала кірха та будинок пастора. Однак, після початку «Великого терору» з 1937 р. майже все німецьке населення сіл було піддано репресіям, розстріляне, відправлено до Сибіру, або інші віддалені пункти призначення. Костел у Зеленівці, перетворили на зерносховище, паралельно знявши хрести, бані та дзвони [1; 5]. Ці тиранічні та дегуманізуючі акти з боку радянської влади знищили понад 150-літню історію та пам'ять про німецьких поселенців, які жили та розвивали власну громаду пліч-о-пліч з українцями.

Після здобуття незалежності України, увага щодо збереження та культивування пам'яті про колишні німецькі поселення на Чернігівщині відійшла на другий план. Лише 26 червня 2016 р. члени Чернігівського німецького культурного центру «Взаємодія» та представники німецьких громадських організацій України, здійснили візит до цих поселень [1].

Цей робочий візит та ознайомлення із спадщиною німецьких поселенців, закладає підґрунтя для спільного напрацювання ідей, пропозицій та планів, задля збереження та популяризації історії цього народу на теренах Чернігівщини.

Станом на 2026 рік, діють на Чернігівщині 2 організації німецької спільноти: Чернігівська міська громадська організація німецький культурний центр «Взаємодія» яким керує Бальцер Людмила Вікторівна та Городнянська районна громадська організація – німецький культурний центр «Взаємодія» керівником якого є Хмеленок Микола Павлович. Ці організації, можуть слугувати майданчиком для встановлення нових зв'язків із Німеччиною, зокрема, у ключі відновлення спадщини співвітчизників.

Станом на 2026 рік, співробітництво Чернігівської області з Німеччиною є доволі розвиненим, про що свідчать наявність підписаних двосторонніх угод із містами Чернігівщини, зокрема, з такими як:

- Чернігів із містами Меммінген та Аахен.
- Ніжин із містами Вольфсбург та Нойштадт.
- Корюківка із містом Вальдкірх [6].
- Мена із містом Фрідберг.
- Ічнянська ТГ із містом Гревесмюлен.

Слід зауважити, що поки із містом Бахмачем (найближчим містом до німецьких поселень), не укладено подібного договору. Історичну спадщину німців на Чернігівщині можна використати за багатьма напрямками, шляхом проведення численних заходів, таких як:

- Паломництва місцями поселень на зразок паломництва вірмен до Кам'янця-Подільського, чи євреїв до Ніжина.
- Організація конференцій (всеукраїнських та міжнародних).
- Створення українсько-німецьких освітніх матеріалів.
- Організація міжнародних обмінів, з метою взаємопросвіти.
- Створення історико-культурного заповідника.

Однією із можливих платформ реалізацій освітньо-культурних ініціатив, може виступати відділ міжнародних зв'язків та інвестиційної діяльності Ніжинської міської ради та кафедра германської філології та методики викладання іноземних мов Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Як підсумок: Чернігівська область має величезний невикористаний історико-культурний потенціал німецьких поселенців. Цю спадщину вона може використати, як для туристичних цілей,

так і для створення стійкого та потужного регіонального іміджу на міжнародній арені. Задля імплементації подібних кроків, потрібно підійти до розв'язання цього виклику комплексно та творчо.

Список використаних джерел:

1. Бальцер Л. Експурсія в Біловезькі німецькі поселення. *Рада німців України*. 04.07.2016. URL: <https://deutsche.in.ua/ua/news/rehabilitation/belowescher-deutschen-siedlungen.html>.

2. Баранков О. Заселення німцями Чернігівщини у XVIII столітті. Збірник наукових праць «Етнічна історія народів Європи». 2004. URL: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2004/16/articles/0.pdf>.

3. Биков І. Зеленівка (Грос-Вердер). Унікальний німецький дерев'яний костел Божої Матері. *Ukrainaincognita*. 13.01.2025. URL: <https://ukrainaincognita.com/chernigivska-oblast/bakhmatskyi-raion/zelenivka-gros-verder-unikalnyi-nimetskyi-derevyanyi-kostel-bo>.

4. Герасимчук О. Переселення німецьких колоністів із чернігівської та полтавської губерній на південноукраїнські землі в другій чверті XIX ст. Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України. 2024. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/c2f8ac8e-9a60-4ceb-a94f-4cb52881b466/content>.

5. Гузь Б. Долі німців Чернігівщини. Товариство «Чернігівське земляцтво». 2020. URL: <https://chz.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/Doli-nimtsiv-CHernihivshchyny-.pdf>.

6. Жук Л. Секрети успішного партнерства: як залучати міжнародних благодійників до відбудови інфраструктури. *Рубрика*. 08.05.2024. URL: <https://rubryka.com/article/yak-zaluchaty-mizhnarodnyh-blagodijnykiv-do-vidbudovy-infrastruktury/>.

7. Самойленко О. Німецькі поселення на Чернігівщині в XVIII – поч. XX ст. (соціально-статистичний огляд). Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. 2002. URL: http://www.ndu.edu.ua/images/stories/polissya/p_18.pdf.

Дмитро Пінчук, Ольга Шевченко

ПРОСТОРОВО-ЧАСОВИЙ АНАЛІЗ ХВИЛЬ ХОЛОДУ У ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ ЗА БАГАТОРІЧНИЙ ПЕРІОД

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна
Leodig44@gmail.com, shvchenko_olga@knu.ua

У роботі розглянуто хвилі холоду у Чернігівській області за період 1961–2020 рр. Проведено аналіз кількості, тривалості та інтенсивності цих явищ, використовуючи індекс HCWI. Встановлено зменшення кількості та інтенсивності хвиль холоду в сучасний період (1991–2020 рр.), що свідчить про потепління клімату в регіоні.

Вступ. Дослідження клімату України свідчать, що в останні десятиліття температура та інші метеорологічні параметри значно відрізняються від значень цих параметрів за кліматичну норму 1961–1990 років. З 1991 року кожне наступне десятиліття в Україні було теплішим за попереднє. Зміна клімату в сучасний період на території України характеризується нерівномірністю як по території, так і протягом року. Зростання температури повітря відбувається інтенсивніше в північних регіонах, ніж на півдні нашої держави, і сильніше виражене взимку та влітку, ніж у перехідні сезони. Зміни температурного режиму проявляються також у зміні частоти прояву, тривалості та інтенсивності явищ, які пов'язані з температурою повітря, зокрема таких небезпечних, як хвилі холоду та хвилі тепла. Хвиля холоду (ХХ) – це період істотного зниження температури повітря, протягом якого її значення щонайменше три доби поспіль залишаються нижчими за визначені порогові рівні. Такі події можуть мати суттєві соціально-економічні наслідки, впливаючи на енергетичний сектор, сільське господарство, транспортну інфраструктуру та здоров'я населення. Зважаючи на високу вразливість північного регіону України до зміни клімату, очевидною є висока актуальність дослідження просторово-часової мінливості хвиль холоду в Чернігівській

області, що допоможе оцінити потенційні наслідки від їх прояву та стане підґрунтям розробки заходів адаптації.

Матеріали та методи. Не існує єдиної уніфікованої методології для ідентифікації хвиль холоду, тому дослідники використовують різні підходи. Ідентифікацію хвиль холоду проведено за допомогою індексу HCWI [1], що базується на аналізі температур відносно кліматичної норми 1981–2010 рр. Емпіричною основою дослідження слугували дані 8 вузлів сітки з масиву ClimUAd [3] за період 1961–2020 рр., що просторово охоплюють Чернігівську область.

Для розрахунку порогових значень індексу HCWI використано метод рухомого 11-денного вікна в межах базового 30-річного періоду (1981–2010 рр.), у межах якого для кожного календарного дня було сформовано вибірку з 330 значень і визначено 10-й перцентиль (Q_{10}) для мінімальної (T_{min}) та максимальної (T_{max}) температури повітря. Хвиля холоду ідентифікувалася як період тривалістю не менше 3 днів, протягом якого значення T_{min} і T_{max} залишалися нижчими за відповідні порогові значення Q_{10} . Якщо дві послідовні хвилі були розділені в часі одним днем, вони вважалися взаємозалежними явищами і об'єднувалися в одне [1].

Для оцінки інтенсивності ідентифікованих хвиль холоду використано два методи розрахунку – сезонний (I2) та річний (I3), запропоновані Lavaysse, С. [2]:

$$I2(n) = \sum_{i=1}^N \beta \frac{(T_{Xi,w} - Q_{Tx}) + (T_{Ni,w} - Q_{Tn})}{2}$$

де N – тривалість хвилі в днях;

$T_{Xi,w}$ і $T_{Ni,w}$ – максимальні та мінімальні температури,

зарєєстровані в дні i в межах хвилі для точки;

Q_{Tx} і Q_{Tn} – температури для перцентилів 0,1 днів ХХ;

w – точка де зафіксована хвиля.

$$I3(n) = \sum_{i=1}^N \beta \left[\frac{[T_{Xi,w} - T_{x_{med}(Q_{Tx})}]}{2 * \sigma_{Tx}} + \frac{[T_{Ni,w} - T_{x_{med}(Q_{Tn})}]}{2 * \sigma_{Tn}} \right]$$

де $T_{x_{med}(Q_{Tx})}$ і $T_{x_{med}(Q_{Tn})}$ є температурою (константою) медіани

всіх календарних щоденних перцентилів 0,1 для ХХ;

σ_{T_x} і σ_{T_N} стандартне відхилення рядів даних максимальної та мінімальної температури, відповідно, = -1 .

Результати. Результати дослідження свідчать про тенденцію до зменшення кількості хвиль холоду протягом 1961–2020 рр. За період кліматичної норми 1961–1990 рр. зафіксовано 196 хвиль холоду, з яких 139 припадали на холодний період і 57 – на теплий (рис. 1).

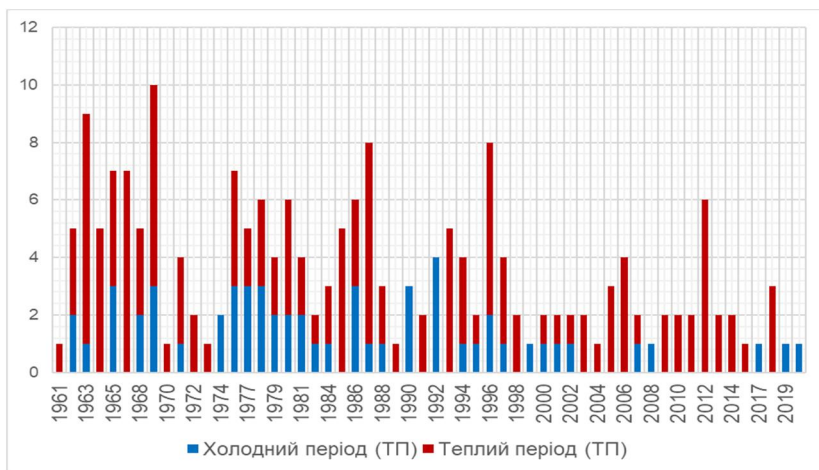

Рис. 1. Кількість випадків хвиль холоду за 1961–1990 рр.

У сучасний період (1991–2020 рр.) їх загальна кількість зменшилась до 74 випадків, зокрема до 56 у холодному та 18 у теплому періодах. Упродовж окремих років спостерігалася відсутність хвиль холоду в одному з періодів, а у 1966, 1975, 1982 та 2015 рр. вони не фіксувалися взагалі. Максимальну кількість хвиль холоду за рік зафіксовано у 1969 р. (10 випадків), мінімальну – по одному випадку у 11 роках досліджуваного періоду.

Аналіз середньої річної тривалості хвиль холоду виявив тенденцію до її скорочення у сучасний кліматичний період (1991–2020 рр.) порівняно з 1961–1990 рр. У базовому періоді середня тривалість у холодному періоді становила 5,3 доби, у теплому – 4,1

доби, з максимальними значеннями у 1985 р. (14,8 доби), а також у 1963 та 1987 рр. У 1991–2020 рр. середня тривалість зменшилася до 4,6 доби в холодному та 3,9 доби в теплому періодах. Водночас у 2012–2014 рр. фіксувалися тривалі події, коли середня тривалість у холодному періоді перевищувала 6 днів.

Інтенсивність хвиль холоду, розрахована за індексами І2 (сезонна) та І3 (річна), відображає різні аспекти прояву холодних аномалій (рис. 2).

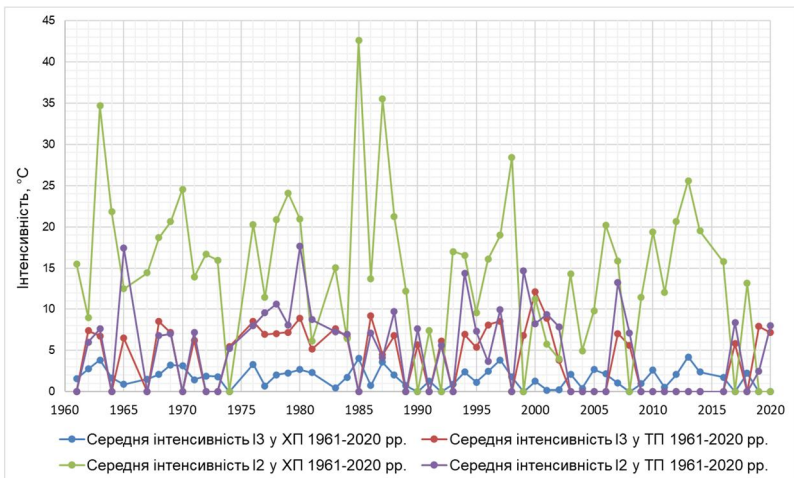

Рис. 2 Середні річні значення інтенсивності хвиль холоду І2 та І3 за 1961–2020 рр.

У 1961–1990 рр. середні значення індексу І3 становили 2,1 °С у холодному та 6,9 °С у теплому періоді, що свідчить про більшу відносну екстремальність позасезонних холодних подій. Для індексу І2 середні значення дорівнювали 18,7 °С у холодному та 8,6 °С у теплому періодах. Максимальні значення інтенсивності за обома індексами зафіксовані у 1963, 1969, 1985 та 1987 рр., при цьому 1985 рік вирізнявся найвищим значенням І2 у холодному періоді (42,6 °С).

У сучасний період середні значення індексу І3 у холодному періоді зменшилися до 1,8 °С, тоді як у теплому залишилися на рівні 7,2 °С. Для індексу І2 також спостерігається зменшення

сезонної інтенсивності в холодному періоді до 14,7 °С, при майже незмінних значеннях у теплому періоді (8,6 °С).

Висновки. На території Чернігівської області простежується чітка тенденція до зменшення кількості випадків хвиль холоду у сучасний кліматичний період (1991–2020 рр.) – їх загальна кількість скоротилася приблизно на 40 % порівняно з періодом 1961–1990 рр. Середня тривалість хвиль холоду також зменшилася як у холодний, так і в теплий періоди року, попри наявність окремих тривалих випадків. Зниження сезонної (I2) та річної (I3) інтенсивності ХХ в холодний період свідчить про ослаблення холодних екстремумів за досліджуваній період на тлі сучасних кліматичних змін у регіоні.

Список використаних джерел:

1. European Commission, Joint Research Centre (JRC) (2021): EDO Heat and Cold Wave Index (version 1.0.0). European Commission, Joint Research Centre (JRC) [Dataset] PID: <http://data.europa.eu/89h/c9e06815-0c52-4ff5-b596-89ec169996eb>
2. Lavaysse, C., Cammalleri, C., Dosio, A., van der Schrier, G., Toreti, A., and Vogt, J.: Towards a monitoring system of temperature extremes in Europe, *Nat. Hazards Earth Syst. Sci.*, 18, 91–104, <https://doi.org/10.5194/nhess-18-91-2018>, 2018.
3. Osadchyi V., Skrynyk O., Sidenko V., Aguilar E., Guijarro J., Szentimrey T., Skrynyk O., Bihari Z., Palamarchuk L., Oshurok D., Kravchenko I., Pinchuk D. Climuad: Observation-based gridded daily climate data for Ukraine, 1946-2020. *Geoscience Data Journal*. 2025. Vol. 12(2). DOI: <https://doi.org/10.1002/gdj3.70000>.

**РЕАЛЬНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ:
ВТРАТИ ТА ПРОБЛЕМИ ПОВОЄННОГО
ВІДНОВЛЕННЯ**

Ярослава Ярош, Оксана Дідіченко

СТРАТЕГІЧНА АДАПТАЦІЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ: ПОДОЛАННЯ ВТРАТ ТА АРХІТЕКТУРА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ НІЖИНСЬКОЇ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

*Виконавчий комітет Ніжинської міської ради Чернігівської
області, місто Ніжин, Україна
nizhyneconomika@gmail.com*

В умовах продовження відкритої збройної агресії рф Ніжинська міська громада, як і інші громади Чернігівщини, продовжує підтримку ЗСУ та спрямовує сили на власний розвиток.

Система стратегічного планування Ніжинської громади базується на комплексі документів, що визначають вектори розвитку, пріоритетні напрями інвестицій та ключові показники ефективності місцевого самоврядування. Головним документом громади, що визначає її місію та візію, є Стратегія розвитку Ніжинської МТГ на 2023-2027 роки в новій редакції, що була розроблена спільно з проектом ПРООН потягом 2022 року і затверджена в 2023 році. Події останнього часу кардинально змінили контекст розвитку громади, тому цей документ втратив свою колишню релевантність і потребує ґрунтовного перегляду.

План відновлення та розвитку Ніжинської міської територіальної громади, який був сформований 2024 році. Профіль громади, що міститься на офіційному сайті, є детальним зрізом життєдіяльності території, в якому зібрано та проаналізовано дані про демографію, ресурси, економічний потенціал, стан інфраструктури та екологію.

З метою підвищення інвестиційної привабливості громади створено інформаційно-аналітичний інструмент для потенційних інвесторів – Інвестиційний паспорт Ніжинської міської територіальної громади. Цей документ сприятиме залученню інвестицій, розвитку підприємництва та реалізації пріоритетів соціально-економічного розвитку громади.

Стратегування в громаді нині ускладнене кількома причинами, зокрема:

- дефіцитом ресурсів (нестача фінансування, людських ресурсів та матеріальних засобів для реалізації масштабних проектів);

- необхідністю оперативного реагування на безпекові загрози (необхідність розробки антикризових сценаріїв для забезпечення безперервності діяльності (бізнесу, органів влади);

- пріоритетом фізичної безпеки населення та захисту інфраструктури над розвитковими цілями;

- необхідне врахування воєнних, логістичних, енергетичних ризиків.

На території Ніжинської міської територіальної громади станом на 31.12.2025 року кількість юридичних осіб склала 1305 осіб, фізичних осіб-підприємців – 3987 осіб (рис. 1). За період війни економічна активність бізнесу не зазнала значних змін. В умовах відкритої збройної агресії російської федерації проти України суб'єкти господарювання громади не тільки продовжують свою роботу, а і започатковують новий бізнес.

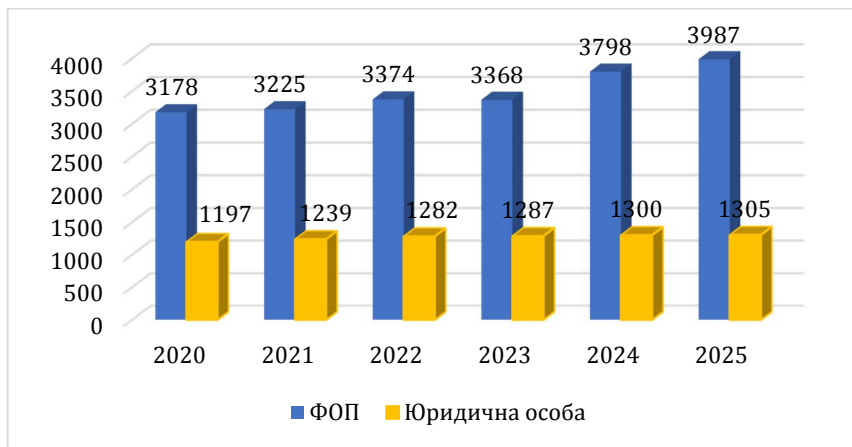

Рис. 1. Динаміка суб'єктів господарювання у Ніжинській територіальній громаді

Попри виклики воєнного стану, економіка нашої громади демонструє стійкість та розвиток. Підсумки підприємницької діяльності за минулий рік підтверджують активну роботу

місцевого бізнесу та стабільне функціонування господарського сектору.

Основними секторами економіки області є (рис. 2):

- Діяльність у сфері торгівлі та послуг.
- Промисловість, зокрема харчова, машинобудування та переробка продукції.
- Логістика та транспорт, кур'єрські та поштові послуги.
- Агропромисловий комплекс – вирощування зернових і технічних культур, діяльність сучасних сільськогосподарських підприємств.

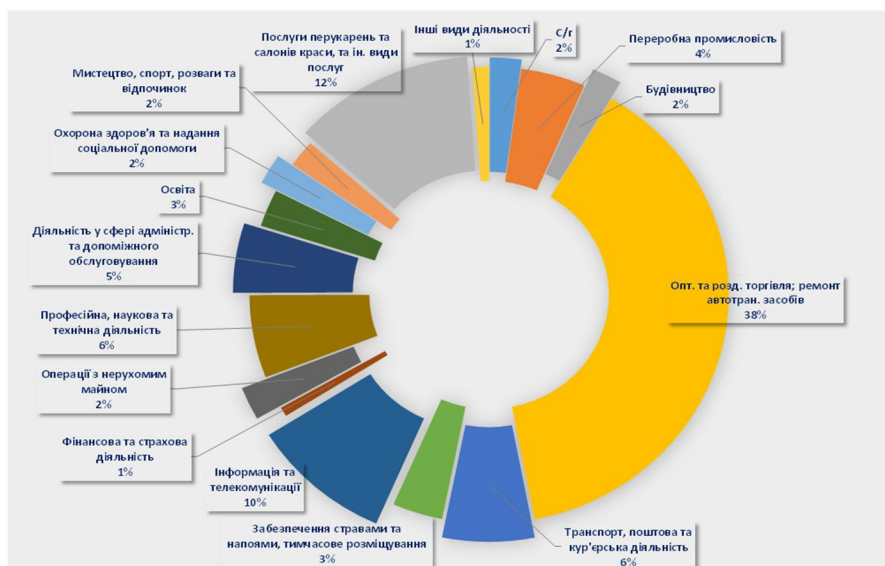

Рис. 2. Співвідношення секторів економічної діяльності суб'єктів господарювання громади

Ключові підприємства Ніжинської територіальної громади пов'язані з виробництвом харчових продуктів, зберіганням і переробленням сільськогосподарської продукції (табл. 1).

**Табл. 1. Провідні підприємства
Ніжинської територіальної громади**

Назва підприємства	Назва підприємства
ПрАТ «Ніжинський жиркомбінат»	ТОВ «Ніжинський консервний завод»
ТОВ «НіжинХліб»	ТОВ ФІРМА «ЛАКС»
ТОВ «Ніжинський хлібобулочний комбінат»	ТОВ «Український аграрний союз»
ПрАТ «Завод «Ніжинсільмаш»	ТОВ «ВКП ПАРИТЕТ-К»
ТОВ «Ніжинський механічний завод»	ТОВ «ОКСАМИТ СМАКУ»
ТОВ «Ніжинмеханізація»	ТОВ «Бокар'єв»
ВКПП «Кур'єр»	ПП «Копиця»
ТОВ «Баришівська зернова кампанія»	ТОВ «Просвітньо-виробничо комерційна фірма «Сяйво»
Філія «Ніжинський елеватор»	ПП «Гривас»
СТОВ «Дружба-Нова»	

Найбільш привабливою формою господарювання залишається фізична особа-підприємець, що дає можливість залучати до роботи вагому частину працездатного населення та розвивати власну справу. Протягом 2025 року зареєстровано 567 ФОПів. Малий бізнес є основним роботодавцем.

Сьогодні підприємці громади не обмежуються підтримкою наявного бізнесу, а активно створюють нові можливості для розвитку. Це пояснюється тим, що на малих підприємствах, як правило, задіяна невелика кількість працюючих. Натомість у виробництві потрібен фінансовий ресурс і кваліфіковані кадри з відповідним високим рівнем заробітної плати.

Попри виклики сьогодення протягом 2025 року в Ніжинській громаді продовжила збільшуватись мережа підприємств торгівлі (почали працювати 24 нові об'єкти торгівлі та 18 об'єктів сфери послуг), завдяки чому повністю задовольняються потреби мешканців та внутрішньо переміщених осіб у споживчих товарах.

Продовжує діяльність Центр підтримки підприємництва (бізнес хаб). На базі центру працює коворкінг в якому підприємці мають

можливість працювати в комфортних умовах для реалізації своїх ідей та обмінюватися досвідом, навчатися. Бізнес-хаб налагоджує співпрацю з бізнесом, поширює інформацію та організовує навчальні зустрічі для бізнесу, залучає до вебінарів, інформує про грантові програми та можливості, зміни в законодавстві, проводить анкетування, надає консультації щодо заповнення грантових заявок, співпрацює з Радою підприємців при Ніжинській міській раді.

Протягом 2025 року відбулось оновлення складу Ради підприємців. Рішенням Ніжинської міської ради в липні затверджено новий склад, до якого увійшли вісім представників юридичних осіб та шість ФОПів.

28 серпня 2025 року відбулось перше установче засідання Ради підприємців на якому було обрано голову Ради, заступника голови та секретаря. Наразі очолив Раду підприємців Стрілко Олександр Володимирович директор Товариства з обмеженою відповідальністю «Оksamит Смаку», член Асоціації «Об'єднання підприємств Ніжинщини».

Грантова програма «Робота – це актуальна допомога від держави для відновлення, створення власної справи з нуля, реалізації амбітних проєктів, створення нових робочих місць.

Завдяки активній участі у грантових конкурсах наших підприємців, в громаді не тільки зберігаються наявні потужності, а й створюються нові робочі місця, що є критично важливим для економічної стійкості регіону. При цьому ми розуміємо, що є бізнес, який готовий інвестувати у майбутнє нашої громади. Так, за 2025 рік отримали гранти 20 суб'єктів господарювання, зокрема три учасники бойових дій.

Основні види господарської діяльності, під які найчастіше залучалися гранти:

- роздрібна торгівля (п'ять ФОПів);
- діяльність ресторанів, надання послуг мобільного харчування (п'ять ФОПів);
- надання послуг перукарнями та салонами краси (три ФОПи);
- виробництво хліба та хлібобулочних виробів (два ФОПи)

- виробництво інших готових металевих виробів, діяльність у сфері права організування інших видів відпочинку та розваг, діяльність фітнес-центрів, освіта у сфері культури.

Загалом через грантову підтримку залучено майже 7,1 млн грн. Фізичні особи-підприємці відповідно до умов отримання таких грантів зобов'язані створити 36 нових робочих місць. Державний проект «Робота став реальним шансом для бізнес спільноти нашої громади перетворити ідеї на бізнес, що працює. Так, власник відомого в районі магазину «Мотостандарт», ветеран, відкрив ще один магазин, який діє як салон, де можна придбати мото та велотехніку від різних виробників. Отриманий грант дозволив ветерану збільшити асортимент товару, розширити та підвищити якість послуг. Однією з умов грантової програми була необхідність працевлаштувати двох нових працівників.

Єдиний на Чернігівщині центр, який займається виготовленням номерних знаків, з'явився саме у Ніжинській громаді і це – власна справа ніжинської підприємці. У Центрі підтримки підприємництва при міській раді надали допомогу в написанні бізнес-плану та організували супровід, завдяки чому вона виграла державний грант у 500 тисяч гривень на відкриття цієї справи. Було знайдене відповідне приміщення, закуплено нове сучасне та створено робочі місця.

Ще одна ніжинська підприємця, яка займається кейтерингом – отримала державний грант і вже вклала ці кошти в нове кухонне обладнання.

Завдяки проекту «Робота в нашій громаді з'явився новий дитячий простір «RUMALAND», де кожна дитина може радіти, розвиватися й відкривати нове. Всі необхідні консультації надає Центр підтримки підприємництва.

Проте у сфері малого та середнього підприємництва залишається низка проблем:

- обмежений доступ малого та середнього бізнесу до фінансово-кредитних ресурсів для реалізації бізнес-ідей;
- недосконалість системи профорієнтації, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для підприємницької діяльності;

- недостатній рівень знань і практичних навичок до ведення бізнесу, що значно ускладнює перспективи інноваційного розвитку;
- відтік кваліфікованих кадрів за кордон, міграція;
- відсутня система пошуку партнерів по бізнесу за кордоном;
- відсутність розуміння у суб'єктів господарювання необхідності в об'єднанні для захисту своїх прав.

«Відбудувати краще, ніж було» (Build Back Better) – це ключовий принцип відновлення України, що передбачає створення більш стійкої, сучасної, енергоефективної та безбар'єрної інфраструктури, ніж та, що була знищена. Реалізація цього принципу здійснюється через цифрову екосистему DREAM, яка забезпечує прозорість, підзвітність та контроль на кожному етапі проекту – від ідеї до здачі в експлуатацію. Не лише відновити зруйновану інфраструктуру, а насамперед закласти нові стандарти управління ресурсами.

Відповідно до державної реформи в громаді рішенням виконавчого комітету в липні створена місцева інвестиційна рада. Далі тривала робота управлінь та відділів щодо формування середньострокового плану пріоритетних публічних інвестицій нашої громади на 2026-2028 роки. В листопаді даний план був погоджений на засіданні інвестиційної ради та затверджений рішенням виконавчого комітету. Згідно прийнятого плану визначені 11 галузей публічного інвестування які є пріоритетними. Кількість напрямів становить – 58. На початку грудня 2025 року сформовано ЄПП громади, до якого на той час увійшли 8 проєктів. Протягом першого кварталу 2026 року до ЄПП було додано один проєкт в галузі освіти. Протягом року робота по формуванню ЄПП буде тривати постійно.

Підтримка бізнесу є стратегічним пріоритетом Уряду України для стимулювання економіки під час війни та відновлення країни.

Основні інструменти фінансової допомоги станом на 2025–2026 роки, які використовуються у Ніжинській територіальній громаді:

1. Грантова програма «єРобота».
2. Пільгове кредитування «Доступні кредити 5-7-9%».

Найпопулярніша програма, за якою держава компенсує частину відсоткової ставки. Пріоритетними інвестиційними цілями на найближчі роки є релокація бізнесу та енергонезалежність. Держава надає кредити для закупівлі генераторів, сонячних панелей та іншого енергообладнання. Нині Уряд країни суттєво розширив програму для підтримки енергетики. Бізнес може отримати пільгові кредити на купівлю газотурбінних, газопоршневих установок, сонячних панелей та накопичувачів енергії. Окремі банки пропонують ставку 0% на енергообладнання для певних категорій бізнесу за умови компенсації від держави.

ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ

Наталія Довгань

ТУРИЗМ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІДНОВЛЕННЯ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ТРИВАЮЧОЇ ВІЙНИ: УКРАЇНСЬКИЙ КЕЙС

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна
natalia_koroma@knu.ua*

Збройна агресія російської федерації проти України спричинила масштабні руйнування критичної та соціальної інфраструктури, порушення виробничих і логістичних ланцюгів, масове внутрішнє переміщення населення та глибоку соціальну травматизацію місцевих громад. За оцінками міжнародних організацій, війна трансформувала не лише економічну структуру країни, але й просторові, символічні та культурні виміри повсякденного життя. У цьому контексті туристична сфера опинилася серед галузей, що зазнали найбільшого впливу через безпекові ризики, втрату інфраструктури та зміну мобільності населення [8; 10].

У науковому дискурсі туризм традиційно розглядається як діяльність, надзвичайно чутлива до криз і конфліктів, а його відновлення пов'язується з завершенням активної фази протистояння та переходом до стабільного мирного розвитку. Подібна логіка формує лінійну модель «війна – мир – туризм», у межах якої туризм постає виключно як постконфліктне явище. Однак український досвід демонструє обмеженість такого підходу, оскільки туристичні практики не лише зберігаються, але й трансформуються в умовах триваючої війни.

Упродовж 2022-2025 років в Україні фіксується поступове відновлення туристичної активності в тилкових регіонах і на деокупованих територіях, насамперед у формах внутрішнього туризму, меморіальних відвідувань, музейних та освітніх ініціатив, а також реабілітаційних програм для військовослужбовців і цивільного населення. Ці практики свідчать про зміну функціональної ролі туризму: він виконує не лише економічну, а й соціальну, комунікативну та символічну функції, інтегруючись у ширші процеси територіальної стійкості та відновлення. Водночас відсутність цілісної теоретичної рамки аналізу туризму в умовах

незавершеного збройного конфлікту створює ризики фрагментарного розвитку галузі, етичних конфліктів і відтворення потенційно небезпечних або травматичних практик [6; 8; 9; 10].

Аналіз сучасних досліджень дозволяє виокремити низку теоретичних обмежень, критичних для осмислення українського кейсу. По-перше, *концепція постконфліктного туризму (post-conflict tourism)* переважно ґрунтується на припущенні про завершеність конфлікту та перехід до відносно стабільної фази відновлення, у межах якої туризм використовується як інструмент економічного пожвавлення та міжнародного іміджевого ребрендингу територій [1; 5]. В українських реаліях туризм формується в умовах гібридного часового режиму, коли війна та відновлення співіснують одночасно, що принципово змінює логіку планування, управління та етичної відповідальності.

По-друге, *теорії темного туризму та туризму пам'яті (dark tourism / memorial tourism)* здебільшого фокусуються на історично або просторово дистанційованих трагедіях, перетворених на об'єкти культурного споживання та рефлексії [4; 7]. Такі підходи недостатньо враховують ситуації, коли туристичний досвід пов'язаний із взаємодією з живими свідками війни, незавершеною колективною травмою та політично чутливими наративами, що характерно для сучасної України. Це зумовлює потребу переосмислення dark tourism не як споживання трагедії, а як практики свідчення, документування та формування колективної пам'яті.

По-третє, *підхід громадоорієнтованого туризму (community-based tourism)*, попри акцент на участі місцевих громад у плануванні та управлінні туристичною діяльністю [3], рідко аналізує громади, що пережили окупацію, масове насильство, депортації або системні порушення прав людини. У таких контекстах туризм стає не лише економічним ресурсом, а й інструментом символічної репрезентації досвіду війни, колективного спротиву та відновлення гідності.

У зв'язку з цим постає необхідність концептуалізації туризму як інструменту відновлення в умовах незавершеного конфлікту. Методологічно це дослідження має теоретико-концептуальний характер і ґрунтується на якісному міждисциплінарному підході, що поєднує критичний аналіз академічних джерел у сфері *tourism*

studies, post-conflict studies ma memory studies, контекстуальне осмислення сучасних туристичних і меморіальних практик в Україні, а також інтерпретативний синтез для формування узагальненої теоретичної моделі.

Запропонована теоретична рамка інтегрує підходи постконфліктного туризму, темного туризму (туризму пам'яті) та громадоорієнтованого туризму, що дозволяє інтерпретувати туризм в Україні як багатовимірний інструмент територіального, соціального та символічного відновлення. У цьому контексті меморіалізація воєнних подій постає не периферійним або допоміжним явищем, а ключовим механізмом формування нової культури пам'яті та переосмислення простору.

У сучасній Україні меморіалізація виходить за межі фіксації історичних фактів і набуває функцій деколонізації публічного простору, конструювання національної ідентичності та терапії колективної травми. На відміну від радянської моделі уніфікованого героїчного наративу, зорієнтованого на ідеологічний контроль, сучасні меморіальні практики акцентують на людиноцентричному осмисленні втрат, персоналізації пам'яті та інтеграції досвіду війни в повсякденне життя громад. Дерусифікація топоніміки, демонтаж імперських символів і переосмислення міського простору можуть бути інтерпретовані як форма символічного «розмінування», що створює нові смислові ландшафти пам'яті.

Формування нової культури пам'яті супроводжується трансформацією естетики меморіалів – від радянського монументалізму та так званого «цвинтарного реалізму» до символічних, відкритих і партисипативних просторів. Меморіали, створені з уламків зброї або інтегровані в природне середовище, репрезентують перехід від фіксації смерті до осмислення стійкості, гідності та тяглості життя. Особливого значення набувають «живі» форми пам'яті – тимчасові народні меморіали, алеї пам'яті, іменні дерева, а також практики «діяльної пам'яті», коли вшанування реалізується через освітні, культурні та соціальні проекти.

У цьому контексті військовий і постмілітарний туризм в Україні постає як складова ширшої концепції туризму відновлення, поєднуючи освітню, меморіальну та соціальну функції. Створення маршрутів пам'яті на деокупованих територіях

сприяє консолідації загальнонаціонального нарративу війни, збереженню культурної спадщини та запобіганню конкуренції пам'ятей між громадами. Водночас ці практики супроводжуються суттєвими етичними, психологічними та управлінськими викликами – від ризику комерціалізації трагедії до необхідності делікатної роботи з травмованими спільнотами та забезпечення безпеки відвідувачів.

Український кейс засвідчує, що туризм може функціонувати як активний інструмент відновлення територій не лише після завершення війни, а й у процесі триваючого збройного протистояння. Для України доцільно концептуалізувати туризм як «туризм відновлення», інтегрований у політику поствоєнної реконструкції, культуру пам'яті та регіональний розвиток. У цьому підході меморіалізація воєнних подій постає не як «бетонний саркофаг минулого», а як динамічний, людиноцентричний і партисипативний процес, що дозволяє суспільству зберігати пам'ять і водночас рухатися вперед.

Таким чином, повномасштабне військове вторгнення російської федерації в Україну стало системним викликом для національної туристичної індустрії, водночас ініціювавши глибинну трансформацію її функціональної ролі та суспільного значення. Проведений аналіз засвідчує, що в умовах воєнного стану туризм в Україні перестав бути виключно сферою дозвілля та сервісного споживання, еволюціонувавши у багатофункціональний інструмент національної стійкості, соціальної згуртованості та збереження колективної пам'яті [9].

Незважаючи на масштабні руйнування туристичної інфраструктури та втрати економічного потенціалу, галузь продемонструвала високий рівень адаптивності й резильєнтності. Туристичний сектор не зник, а трансформувалася, інтегрувавшись у тилову економіку та виконуючи важливу роль у психосоціальній реабілітації населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб. Внутрішній туризм став компенсаторним механізмом підтримки регіональних економік відносно безпечних територій та сприяв перерозподілу економічної активності в умовах війни.

Особливого значення набуває інституційна переорієнтація державної туристичної політики. Діяльність Державного агентства розвитку туризму України у взаємодії з міжнародними

партнерами демонструє зсув від класичного маркетингу DESTИНАЦІЙ до моделей кризового менеджменту, де ключовими пріоритетами визначено безпеку, інклюзивність, етичну інтерпретацію подій війни та фіксацію історичної пам'яті. Такий підхід закладає підґрунтя для формування довгострокових стратегій післявоєнного відновлення.

Узагальнюючи результати дослідження, можна констатувати, що сучасний український туризм виконує функцію інструменту «м'якої сили», забезпечуючи міжнародну комунікацію правди про війну, посилюючи культурну дипломатію та формуючи глобальну солідарність з Україною. Туризм у воєнному та поствоєнному контексті постає не як периферійна галузь економіки, а як міжсекторальний механізм відновлення територій, соціальної стабілізації та переосмислення національної ідентичності, що потребує подальшого наукового осмислення та інституційної підтримки.

Список використаних джерел:

1. Causevic, S., & Lynch, P. Phoenix tourism: Post-conflict tourism role. *Annals of Tourism Research*. 38(3), 2011, pp. 780–800.
2. Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO. UNESCO. (2025, December 10). <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco>
3. Goodwin, H., & Santilli, R. Community-based tourism: A success? *ICRT Occasional Paper*. 2009. No. 11.
4. Lennon, J. J., & Foley, M. *Dark tourism: The attraction of death and disaster*. London: Continuum. 2000.
5. Novelli, M., Morgan, N., & Nibigira, C. Tourism in a post-conflict situation of fragility. *Tourism Management*. 33(6), 2012, pp. 1446–1458.
6. Roelings, H. Brave Hearts of Ukraine: A Beacon of Resilience and Welcome in the Face of Adversity. *Hospitality Net*. <https://www.hospitalitynet.org/opinion/4120941.html> (2024, March 14).
7. Stone, P. R. A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites. *Tourism: An Interdisciplinary International Journal*, 2006, 54(2), 145–160.
8. Ukraine: UNESCO estimates the damage to culture and tourism after 2 years of war at \$3.5 billion. UNESCO. (2024, February 14).

<https://www.unesco.org/en/articles/ukraine-unesco-estimates-damage-culture-and-tourism-after-2-years-war-35-billion>

9. UkraineInvest. USAID's Competitive Economy of Ukraine programme has announced a grant programme to support the development of medium and large Ukrainian manufacturing enterprises. UkraineInvest. <https://ukraineinvest.gov.ua/en/news/24-01-2024/> (2024, January 24).

10. Visit Ukraine.. Tourism in time of war: The UN proposed to revive Ukraine's tourism industry. Visit Ukraine Today. <https://visitukraine.today/uk/blog/2769/tourism-in-time-of-war-the-un-proposed-to-revive-ukraines-tourism-industry#vto-oon-planuje-rozvivati-turizm-v-ukraini-pid-cas-viini-shho-vidomo> (2023, October 19).

Вікторія Мацука

ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ПРИРОДНІ ТА КУЛЬТУРНІ РЕСУРСИ ДЛЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

*Маріупольський державний університет,
м. Київ, Україна
v.matsuka@mu.edu.ua*

Чернігівська область є одним із найцікавіших регіонів України з точки зору культурно-історичного та природного туризму. Завдяки багатовіковій історії, багатству архітектурних пам'яток, унікальним природним ландшафтам та широкому спектру рекреаційних ресурсів, Чернігівщина має значний потенціал для розвитку всіх видів туристичної діяльності – від культурно-пізнавального до активного та зеленого туризму.

Регіон розташований на північному заході країни та має вигідне географічне положення: від Києва до обласного центру Чернігова лише близько 140 км, що робить його доступним для поїздок вихідного дня туристів із центральних і сусідніх областей. Чернігівщина вирізняється багатою історичною спадщиною – у обласному центрі налічується понад дев'ять тисяч пам'яток культури, серед яких понад тисячу мають загальнонаціональне

значення, а близько двохсот – міжнародне. Тут знаходяться десятки історичних міст і поселень, серед яких Чернігів, Ніжин, Прилуки, Новгород-Сіверський та Батурин. Рекреаційні території охоплюють майже п'яту частину області та включають природні парки, лісові масиви, водні ресурси річок Десна та Сейм, джерела мінеральних вод і унікальні родовища лікувальних мінералів [1].

Чернігів стародавній є центром історико-культурного туризму. У обласному центрі зосереджено багато пам'яток, що датуються часами Київської Русі. Одним із найцікавіших місць є Дитинець – історична частина міста, де збереглися оборонні споруди, собори та архітектурні ансамблі XII–XVIII століть. Тут можна ознайомитися з давньою архітектурою та культурою регіону, відчути атмосферу минулих епох та побачити численні історичні реліквії.

Велике значення для культурного туризму мають державні історико-культурні заповідники. Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів стародавній» об'єднує пам'ятки середньовічної та ранньомодерної доби, тоді як державний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця» у Батурині нагадує про часи українського гетьманства. Серед відомих об'єктів також Національний історико-культурний заповідник «Качанівка» зі своїм палацом, парком і ставками, а також музейно-заповідний комплекс «Слово о полку Ігоревім» у Новгороді-Сіверському, пов'язаний із літературною пам'яткою. Ці території не лише зберігають пам'ять про минуле, а й стають осередками для освітніх програм, фестивалів і екскурсій [4].

Природні умови Чернігівщини створюють широкі можливості для зеленого та екологічного туризму. Через область протікають численні річки, серед яких найбільш відомі Десна та Сейм, що формують мальовничі заплави й приваблюють туристів для відпочинку на воді, риболовлі та піших прогулянок. Серед природоохоронних територій особливо варто виділити Мезинський національний природний парк, що охоплює великі ділянки лісів, заплав і мальовничих берегів Десни. Парк створено для збереження природних і археологічних комплексів, а також для розвитку екологічного туризму. Уся область налічує понад шістсот природних заповідних об'єктів і майже сто п'ятдесят

пам'яток природи, що робить її цікавою для любителів активного відпочинку на природі.

Музейна мережа Чернігівщини забезпечує різноманіття туристичних вражень. Серед популярних об'єктів – Музей авіації та космонавтики, Чернігівський обласний художній музей з колекціями українського та європейського мистецтва та військово-історичний музей, присвячений історії та бойовому шляху регіону. Експозиції музеїв дозволяють глибше пізнати історію, культуру та наукові досягнення Чернігівщини, сприяють розвитку освітнього туризму та розширенню аудиторії відвідувачів.

Чернігівщина пропонує туристам різноманітні маршрути – як одноденні, так і тривалі, що охоплюють природні та історичні об'єкти. Популярними є прогулянки вздовж набережної Десни, піші походи природними маршрутами, відвідування фестивалів і ярмарків, участь у ремісничих майстер-класах і гастрономічних турах з дегустацією місцевих продуктів. Для комфортного відпочинку регіон має розвинену туристичну інфраструктуру: понад двадцять туристичних комплексів і баз відпочинку, санаторії з лікувальними програмами, дитячі табори, готелі, кафе та ресторани. Це дозволяє задовольнити потреби різних категорій туристів – від сімей із дітьми до студентської молоді, від любителів природи до поціновувачів історії та культури [5;6].

Незважаючи на великий потенціал, розвиток туризму стикається з певними викликами. Серед них – недостатнє інформаційне забезпечення туристів, нестача сучасних інтерактивних туристичних продуктів та слабе цифрове представлення маршрутів і об'єктів. Покращення можливо через створення сучасних інформаційних стендів і онлайн-гідів, розвиток інклюзивного туризму, пропозицію тематичних подій та активну промоцію регіону на національному і міжнародному рівнях [2;3].

Чернігівщина є багатогранним регіоном для туристично-рекреаційної діяльності. Природні багатства, історико-культурні цінності, численні пам'ятки та мальовничі ландшафти створюють широкий спектр можливостей для розвитку як внутрішнього, так і зовнішнього туризму. Області важливо продовжувати роботу над підвищенням якості послуг і інформаційного забезпечення туристів, а також впроваджувати інновації, які дозволять Чернігівщині стати одним із провідних туристичних центрів України.

Список використаних джерел:

1. Антоненко І.Я., Котюх Ю.М. Історико-культурна спадщина Чернігівської області: стан і перспективи розвитку. Ефективна економіка. 2017. № 11. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5854>.
2. Matsuka V., Horbashevska M. Modern trends, mechanisms and prospects for the development of tourist regions of Ukraine. *Агросвіт*. 2024. №12. С.68-75. <https://www.nayka.com.ua/index.php/agrosvit/article/view/3909>
3. Мацука В.М. Сучасні тенденції розвитку туристичного бізнесу в регіонах України. Проблеми економіки. 2021. №3 (49). С. 56-64. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2021-3-56-64>.
4. Офіційний туристичний сайт Чернігівської області – сучасна онлайн інформація про туристичні об'єкти, маршрути, природні зони та фестивалі (як джерело фактів і цифр). <https://chernihivregion.travel/>
5. Формування і реалізація стратегії розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону: монографія/ [Булатова О.В., Дубенюк Я.А., Мацука В.М., Соколова К.О. та ін.]; під ред. О.В. Булатової. Маріуполь: Маріупольський державний університет. 2013. 201 с.
6. Чернега О.Б., Горіна Г.О., Романуха О.М., Богатирьова Г.А. Ніколенко К.В. Порівняльний аналіз регіональних ринків розвитку культурно-пізнавального туризму в Україні. Журнал геології, географії та геоекології. 2019. №28 (1). С.29-38. <https://doi.org/10.15421/111904>

Юрій Філоненко, Юлія Бондар

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ НА НІЖИНЩИНІ

*Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
м. Ніжин, Україна*

filonenkojurij@gmail.com; yulia.bondar.sensonsugar@gmail.com

Сільський зелений туризм у Ніжинському районі формується як важливий чинник соціально-економічного відродження територій, які мають унікальне поєднання природних, культурних та історико-етнографічних ресурсів. Цей напрямок туристичної діяльності активно розвивається завдяки децентралізації та зростаючій ролі територіальних громад у визначенні власних пріоритетів розвитку. В сучасних умовах, коли урбанізоване суспільство все більше відчуває потребу в відпочинку на природі, сільський зелений туризм стає альтернативою масовому відпочинку, пропонуючи не тільки здоров'я і релаксацію, але і більш глибоке знайомство з культурою і традиціями місцевих жителів[2]. Цей вид туризму сприяє задоволенню потреб населення у відпочинку, покращує стан довкілля та виступає чинником розвитку місцевої економіки, інтегруючись у загальну систему екологічної політики держави [9].

Ніжинський район поєднує багату історико-культурну спадщину і мальовничу природу, створюючи необхідну базу для формування туристичних напрямків. Дослідження Я. Кичко демонструє, що в районі функціонують десятки об'єктів сільського зеленого туризму, серед яких мистецькі екопоселення, приватні садиби, туристичні комплекси та зооботанічні парки. Вони не тільки виконують рекреаційну функцію, а й сприяють популяризації місцевих традицій, надаючи економічну вигоду населенню та збільшуючи зайнятість у сільських громадах [3, 4].

Важливим компонентом розвитку сільського зеленого туризму в Ніжинському районі є популяризація історичних і культурних пам'яток, зокрема тих, що розташовані в місті Борзна та сусідньому селі Мотронівка. Це село відоме за історико-меморіальним музеєм-заповідником «Ганнина Пустинь» у садибі

Білозерських-Кулішів, що є усипальницею видатного українського письменника Пантелеймона Куліша та робить це місце привабливим для шанувальників української літератури й історії. Популяризація таких осередків історії, культури та літератури сприяє підвищенню інтересу до місцевого колориту та залученню туристів, що є ключовим елементом підтримки економічного і культурного розвитку сільських територій [1, 5].

Значна концентрація об'єктів сільського зеленого туризму на околицях Батурина та в навколишніх селах є свідченням того, що історико-культурний чинник постає тут рушійною силою розвитку цього виду туристичного бізнесу. Такі комплекси, як «Вітрила Маклая», «Берег» або арт-хутір (мистецький хутір) «Острів Обирок», пропонують не лише відпочинок, але й культурну та освітню діяльність, створюючи інтегровані туристичні продукти. Ці об'єкти поєднують комфортні умови проживання із зануренням до місцевого колориту, що дозволяє залучати як українських, так і іноземних туристів [4, 8].

Розвиток сільського зеленого туризму в Ніжинському районі також має виразну соціальну складову. Завдяки функціонуванню екосадиб та приватних сільськогосподарських поселень надається підтримка сільським домогосподарствам, які отримують можливість диверсифікувати свої доходи та створити нові робочі місця. Саме поєднання економічних і культурних функцій робить сільський зелений туризм важливим інструментом збереження сільського способу життя і традицій [7]. Для Ніжинщини це особливо актуально, оскільки значна частина населення мешкає у сільській місцевості, а туризм створює можливості для додаткового заробітку.

Крім історико-культурного потенціалу району, важливим ресурсом для розвитку сільського зеленого туризму є й природні комплекси. Зооботанічний комплекс «Басань» в селі Стара Басань або еко-готель в селі Ворона демонструють приклад поєднання екологічних та рекреаційних функцій, що є цінним у контексті сталого розвитку. Саме збереження навколишнього середовища в процесі організації туристичних послуг, є базовою умовою формування конкурентоспроможного туристичного продукту, орієнтованого на сучасність [9].

Не менш важливим чинником розвитку туризму є реформа децентралізації, яка дала громадам право самостійно визначати пріоритети використання власних ресурсів. Як наслідок, територіальні громади Ніжинського району активніше інвестують у розвиток інфраструктури, створення туристичних маршрутів, проведення фестивалів та інших культурних заходів. Саме завдяки реформі сільський зелений туризм став сприйматися не лише як дозвілля, а й як каталізатор місцевого економічного розвитку [6].

Водночас, розвиток цієї сфери туристичної діяльності стикається з низкою проблем. Пандемія COVID-19, нестабільна військово-політична ситуація та недостатні фінансові ресурси негативно вплинули на її динаміку [9], а протягом останніх чотирьох років додалася ще й повномасштабна війна з росією.

Для Ніжинського району ці виклики особливо помітні, адже розвиток туристичної інфраструктури потребує значних інвестицій. Однак і за цих умов місцеві громади знаходять шляхи підтримки туристичної діяльності через культурні ініціативи, співпрацю з бізнесом та громадськими організаціями.

Перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Ніжинському районі пов'язані з кількома ключовими напрямками. По-перше, це створення туристичних кластерів на базі культурно-історичних центрів, зокрема Батурина та Ніжина, які вже сьогодні є «магнітами» для відвідувачів. По-друге, інтеграція аграрного сектору з туризмом, що дозволить поєднати виробництво екологічно чистої продукції з туристичними послугами. По-третє, розвиток інклюзивного туризму, який здатний розширити цільову аудиторію та зробити відпочинок доступним для більш широких верств населення.

Загалом, можна стверджувати, що розвиток сільського зеленого туризму в Ніжинському районі є складним, багатофакторним процесом, який поєднує в собі природні, історичні, економічні та соціально-культурні компоненти. Його поточний стан демонструє поступове зростання об'єктів і послуг, розширення аудиторії та зростання значення для місцевої економіки. При цьому подальший прогрес можливий лише при комплексному підході, який включатиме інвестиції в матеріально-технічну базу, підтримку культурних ініціатив та охорону довкілля. Саме така стратегія

зробить сільський зелений туризм на Ніжинщині конкурентоспроможним не лише в масштабах Чернігівщини, а й у загальнонаціональному масштабі.

Список використаних джерел:

1. Ганина пустинь (Мотронівка, Кулішівка, Оленівка). Усипальниця Пантелеймона Куліша. Україна Інкогніта. URL: <https://surl.li/jrdoic> (дата звернення: 05.09.2025).

2. Децентралізація в Україні. Райони – Чернігівська область (проектні райони). Децентралізація в Україні. URL: <https://surl.li/zvrame> (дата звернення: 02.06.2025).

3. Кичко, Я.В. Дослідження закладів розміщення та ресторанного господарства Ніжинського району: туристично-краєзнавчий аспект: кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра. Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. Ніжин, 2022. 67 с.

4. Кичко, Я.В. Об'єкти сільського зеленого туризму Ніжинщини. Соціально-економічний розвиток регіонів Українського Полісся. 2023. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/30994030-9855-4ec4-91c1-94bf2d21d024/content> (дата звернення: 01.09.2025).

5. Про затвердження Переліків об'єктів спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст Чернігівської області: проєкт рішення. Чернігівська обласна рада. Чернігів, [б. р.]. 110 с.

6. Рекреаційна географія (Масляк П. О. 8.3.2. Сільський зелений туризм). URL: <https://surl.lt/ksljk> (дата звернення: 24.05.2025).

7. Чернява, Г. Л. Теоретичні підходи до визначення поняття, сутності альтернатив розвитку сільського зеленого туризму. Культура народів Причорномор'я. 2012. № 227. С. 85–88.

8. Ще один крок до розвитку «зеленого туризму» в Ніжині. Головний сайт Ніжина. URL: <https://surl.li/usefsg> (дата звернення: 28.09.2024).

9. Якимчук А., Попадинець Н., Валюх А., Скрипко Т., Левков К. Сільський «зелений» туризм як каталізатор розвитку місцевої економіки в процесі децентралізації влади. Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal. 2021. Vol. 7, No. 1. С. 232–240. URL: file:///D:/Users/Olena/Downloads/12_Yakymchuk_article.pdf

Дарина Чабан, Юрій Філоненко

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ В ЧЕРНІГІВСЬКОМУ РАЙОНІ

*Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
м. Ніжин, Україна*

filonenkojurij@gmail.com; darya.chaban.02.24@gmail.com

Чернігівський район займає особливе місце у структурі національного релігійного туризму завдяки своїй унікальній давньоруській та козацько-гетьманській спадщині [7]. Особливості розвитку релігійного туризму тут визначаються не стільки масовим паломництвом, скільки високою культурно-пізнавальною цінністю об'єктів та їхньою роллю у формуванні національної ідентичності. Чернігівщина орієнтована на сакральний туризм, поєднуючи духовні мотиви з інтересом до архітектури, історії та мистецтва.

Важливою особливістю Чернігівського району є збереженість архітектурного ядра часів Київської Русі, що являє собою найбільшу концентрацію домонгольських пам'яток поза межами Києва. Ця унікальність формує специфічні вимоги до туристичного продукту, оскільки приваблює насамперед науковців, студентів та туристів із високим рівнем інтересу до історії [5]. Ключові об'єкти, такі як Спасо-Преображенський і Борисоглібський собори та Успенський собор Єлецького монастиря, є головними магнітами для історичного та архітектурного туризму, зацікавленого у вивченні первісного етапу східнослов'янського християнства. Саме Спасо-Преображенський собор є одним із небагатьох храмів, пов'язаних безпосередньо із засновниками перших руських князівств, князем Мстиславом Хоробрим, що додає йому найвищого міжнародного історичного статусу.

Район також володіє й іншим, не менш важливим пластом спадщини нашого народу, пов'язаним із розквітом Гетьманщини. Шедеври українського бароко, як-от ансамбль Троїцько-Іллїнського монастиря та архітектура Катерининської церкви,

підкреслюють регіональну самобутність та дозволяють інтегрувати релігійний туризм в історико-патріотичні та краєзнавчі маршрути. Особливою унікальною атракцією є наявність підземних комплексів, зокрема Антонієвих печер при Троїцько-Іллїнському монастирі, які є прямою паралеллю до Києво-Печерської Лаври, але з власними легендами. З огляду на це, Чернігівський район має чіткий потенціал для формування двох ключових тематичних кластерів: «Спадщина Княжої Доби» з фокусом на монументальних соборах Дитинця та «Гетьманське Бароко» (Троїцько-Іллїнський комплекс, Катерининська церква), який легко інтегрується у ширші міжрегіональні тури, наприклад, із Батурином, Ніжином, Прилуками чи Новгород-Сіверським.

Важливим додатковим ресурсом є глибокий соціокультурний контекст, адже сакральні об'єкти, печери та храми, слугували джерелом натхнення та локацією для ключових творів української літератури, зокрема для Миколи Гоголя та Михайла Коцюбинського. Це дозволяє розробляти інтелектуальні, цілорічні маршрути, що поєднують духовний, історичний та літературний туризм, перетворюючи пам'ятки з об'єктів огляду на елементи національного культурного коду [2].

На сучасному етапі конфесійна ситуація в районі відображає загальноукраїнські тренди, але має свою локальну специфіку, що впливає на туристичні потоки. Історично район був і залишається православним центром. Проте, стрімке зростання кількості громад Православної Церкви України та їхнє набуття контролю над ключовими історичними об'єктами, наприклад, Катерининською церквою, сприяє націоналізації релігійно-туристичного продукту. Це полегшує його промоцію як автентичного українського, патріотично орієнтованого напрямку.

Важливою особливістю є те, що значна частина найціннішої спадщини, включно з більшістю давньоруських соборів, перебуває у складі Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній». Управлінський виклик тут особливо гострий, оскільки постійна напруга та конфлікт інтересів між державним Заповідником і місцевими релігійними громадами щодо режиму користування та реституції часто ускладнює єдиний туристичний менеджмент, обмежуючи доступ до об'єктів або режим фотозйомки. Конкретним прикладом такого обмеження є

несинхронізований графік роботи музейних та культових об'єктів, а також необхідність сплати окремої плати за вхід до музею та окремого пожертвування церкві, що знижує загальну привабливість маршруту для іноземних туроператорів, які потребують єдиного квитка та прозорого ціноутворення. Юридичні передумови цього конфлікту закладені в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації», який не дає чіткого механізму спільного використання об'єктів національного значення, що перебувають на балансі держави, але є сакральними для релігійних громад [6]. Це призводить до розмивання відповідальності за реставрацію та збереження, коли релігійна громада не має коштів, а державний Заповідник не може повноцінно проводити екскурсійну діяльність через перешкоди з боку користувача. Водночас, саме завдяки орієнтації на культурно-пізнавальний туризм, Чернігівщина має високий економічний потенціал, оскільки цільова аудиторія (туристи, зацікавлені в унікальній архітектурі) є менш еластичною до ціни і готова витратити більше коштів на якісні супутні послуги (розміщення, гастрономія, професійні гіді), що забезпечує високу додану вартість туристичного продукту та обґрунтовує інвестиції у преміальну інфраструктуру, а не лише у масові хостели [7].

Розвиток релігійного туризму в Чернігівському районі, окрім загальнонаціональних проблем (відсутність стратегії, брак фінансування реставрації), стикається з низкою специфічних локальних викликів. По-перше, незважаючи на близькість до Києва, якість транспортних комунікацій та дефіцит сучасних готельних комплексів є суттєвою логістичною перешкодою. Це обмежує потік добових туристів, знижуючи обсяг грошових надходжень до місцевої економіки. По-друге, існує гостра кадрова проблема, а саме нестача кваліфікованих гідів, здатних якісно інтерпретувати складний історико-релігійний контекст давньоруських та барокових пам'яток для міжнародних туристів. Ця проблема виходить за межі простої відсутності гідів. Вона полягає у відсутності спеціалізованих програм підготовки, які б поєднували глибинні знання давньоруської церковної історії, мистецтвознавства бароко та, що стало критичним, навичок безпекового супроводу в умовах прикордонного регіону [1]. Відповідно, підвищення якості туристичного продукту вимагає

розробки регіональних стандартів професійної сертифікації, що включатимуть обов'язкове володіння англійською мовою на рівні B2 та знання процедур реагування на надзвичайні ситуації. Також об'єкти району недостатньо представлені у міжнародних туристичних базах та критично потребують цифровізації й сучасного маркетингу. Крім того, критичну роль відіграє слабка інституційна спроможність місцевих територіальних громад (ТГ), які отримали повноваження щодо розвитку туризму, але переважно не мають достатніх фінансових та кадрових ресурсів для повноцінної реставрації та професійного управління об'єктами сакральної спадщини. Додатковим, часто недооціненим, чинником є вплив кліматичних змін. Унікальні підземні комплекси, зокрема Антонієві печери, потребують постійного контролю мікроклімату та вологості, а брак належного фінансування та професійної інженерної експертизи створює ризик їхньої прискореної руйнації, що є викликом на межі екології та збереження спадщини.

Варто відзначити також і той факт, що має місце падіння туристичного збору на 28% порівняно з 2021 роком, незважаючи на загальне зростання кількості екскурсантів у 2024 році. Це свідчить про заміщення високомаржинальних (іноземних, довгих) культурно-пізнавальних турів на низькомаржинальні внутрішні поїздки. Крім того, висока концентрація надходжень у Чернігівській ТГ підтверджує, що найбільші економічні вигоди від сакральної спадщини отримує обласний центр, тоді як фінансова спроможність сільських ТГ, де розташовані не менш цінні, але менш доступні об'єкти релігійної спадщини, залишається вкрай низькою [1,8].. Ці диспропорції повинні стати основою для стратегічного планування, яке має передбачати диверсифікацію джерел доходу та цільову підтримку інфраструктури в периферійних районах.

Значні руйнування внаслідок російського вторгнення зумовили нові виклики для туристичної галузі. Реставрація пошкоджених об'єктів та забезпечення безпекової складової стали пріоритетними. Водночас, цей трагічний досвід відкриває потенціал для етичної інтеграції меморіального туризму, пов'язаного з російсько-українською війною (зруйновані храми, місця пам'яті), що додасть унікальний, сучасний та патріотичний вимір до туристичного продукту [4]. Символічним прикладом

цього є пошкодження Катерининської церкви – храму-пам'ятника козацької слави, відновлення якого стало національним маркером незламності. Інтеграція таких об'єктів у туристичні маршрути не є суто комерційною, а слугує інструментом культурної дипломатії та фіксації історичної пам'яті про злочини агресії.

Не можна також ігнорувати і нематеріальну спадщину, таку як місцеві культу та релігійні свята (прощі), які забезпечують сезонний, але регулярний приплив вірян і мають бути використані для розширення туристичного календаря. Фінальний аспектами, які визначають стратегічне позиціонування району, є безпековий чинник та конкурентне середовище. Розташування Чернігівщини як прикордонного регіону створює значні ризики і прямо обмежує рішення іноземних туроператорів, що вимагає розробки спеціалізованих програм з відновлення довіри та залучення міжнародних донорів (наприклад, через фонди ООН чи UNESCO) для фінансування відновлення воєнно-пошкодженої спадщини. У порівняльному плані, Чернігів має чітку конкурентну перевагу перед сусідніми регіонами (Сумська, Полтавська області) завдяки найвищій концентрації домонгольської архітектури, тоді як його конкуренція з Києвом полягає не в кількості об'єктів, а в якості туристичної інфраструктури та бренд-промоції [3]. Загалом, можна зробити висновок, успіх Чернігівщини залежить від закріплення за собою ніші «Перлина давньоруської та козацької спадщини» із чітким безпековим та меморіальним акцентом.

Список використаних джерел:

1. Барвінок Н. В. Вплив глобальних безпекових факторів на розвиток міжнародного туризму в Україні. URL: <https://surli.li/kswytt> (дата звернення: 28.09.2025).
2. Вітяк Б. Т. Дослідження сучасних тенденцій розвитку туристично-рекреаційного потенціалу західних областей України в умовах глобальних викликів. URL: <https://surli.li/wzaplo> (дата звернення: 28.09.2025).
3. Голда А. А. Перспективи розвитку туризму в Україні у повоєнний час. URL: <https://surli.li/vcelrt> (дата звернення: 28.09.2025).
4. Лесков О. А. Вплив війни на підприємства рекреаційно-туристичної сфери в Україні. URL: <https://surli.cc/xxwmmx> (дата звернення: 29.09.2025).

5. Марченко Є. Е. Розвиток культурно-пізнавального туризму у Чернігівській області: стан та перспективи. URL: <https://surl.li/pvptzu> (дата звернення: 29.09.2025).

6. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 р. № 987-XII // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 25, ст. 283. URL: <https://surl.li/dtyaqj> (дата звернення: 30.09.2025).

7. Турло М. В. Культурно-пізнавальний туризм у Чернігівській області. URL: <https://surl.li/lsntxi> (дата звернення: 30.09.2025.)

Наукове видання

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ
СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Матеріали

*четвертої Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Ніжин, 12-13 лютого 2026 року)*

Технічний редактор – І. П. Борис
Друкується з макету замовника

Підписано до друку 24.04.26 р.	Формат 60x84/16	Папір офсетний
Гарнітура Times	Обл.-вид. арк. 4,3	Електронне вид-ня
Замовлення № 153	Ум. друк. арк. 6,01	

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя.
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3^А
(04631) 7–19–72
E-mail: vidavn_ndu@ukr.net
www.ndu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.